

QÜESTIONS SOBRE LA DOBLE OBRA LUCANA

III. L'APARICIÓ/DESAPARICIÓ DEL «NOSALTRES» EN EL LLIBRE DELS FETS: UN SIMPLE PROCEDIMENT TEOLÒGICO-LITERARI?

per Josep RIUS-CAMPS

La sobtada aparició/desaparició dels passatges redactats en primera persona plural, «nosaltres» («Wir-Stücke», «We-passages», «passages en 'nous'»), en la segona part del llibre dels Fets (Ac [11,28 var.:] 16,10-17; 20,5-15; 21,1-18; 27,1-28,16) és un fenomen que ha intrigat des de sempre els comentaristes¹. Ja Ireneu en deduí la presència i companyia de Lluc durant l'última pujada de Pau a Jerusalem². Aquesta interpretació esdevingué clàssica. Modernament, per raons d'ordre teològic, històric o literari, s'ha posat en qüestió. Avui dia —segons el parer de Plümacher— esdevé cada cop més *opinio communis* en l'àmbit de la investigació neotestamentària que Lluc difícilment fou contemporani de Pau i menys encara company de viatge³.

---

1. Les millors exposicions de la història de la investigació sobre aquest punt són les de W. M. L. de WETTE - F. OVERBECK, *Kurze Erklärung der Apostelgeschichte*, Leipzig 41870, pp. XXXIX-L; É. TROCME, *Le «Livre des Actes» et l'Histoire*, Paris 1957, pp. 122-149; J. DUPONT, *Les Sources du Livre des Actes*, Bruges 1960, pp. 73-158; W. GASQUE, *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles*, Tübingen 1975, passim; E. GRASSER, *Acta-Forschung seit 1960*, dins *Theologische Rundschau* 41 (1976) 188-194; E. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung und Geschichtsschreibung bei Lukas. Erwägungen zu den Wir-Stücken der Apostelgeschichte*, dins *ZNW* 68 (1977) 2-22. Per a les referències sobre els autors adduïts en el § 1 remetem als capítols V-VIII de l'obra de Dupont, en els quals s'ofereix una visió sintètica de tota la problemàtica.

2. *AH* III 14,1.

3. «Doch ist der Autor der Apg —hier weiterhin Lukas genannt— schwerlich ein Zeitgenosse des Paulus und noch weniger dessen auch nur gelegentlicher Reisebeglei-

1. En posar-se de moda la recerca i identificació de fonts, s'ha interpretat la presència del «nosaltres» com a indici d'una font lucana —apunts de viatge— original (Gfrörer, F. Ch. Baur, Zeller, Overbeck, Hilgenfeld, Beyer, Ricciotti); d'altres parlen d'un «diari de viatges» redactat per Timoteu (Schleiermacher, De Wette, Bleek, Ulrich, Beyschlag, Mayerhoff [i atribueix la redacció de Lc-Ac], Sorof [una refosa d'Ac]), d'unes «memòries» de Siles (Schwanbeck, Johannes Jeremias, Van Flotten [l'identifica amb Lluc], Märcker, Graf, Zimmer, Seufert i Barnikol [l'identifiquen amb Titus]), de Titus (Horst, Krenkel, Kneucker, Jacobsen, O. Holtzmann) o fins i tot d'Epafras (Blaisdell). El desconcert en les atribucions és gran: mentre uns reformulen la tesi clàssica del metge Lluc (Hobart, Zahn, Harnack)⁴, d'altres critiquen aquestes inferències (Cadbury). Es torna, malgrat Harnack, a la hipòtesi d'una font en «nosaltres», si bé amb retocs —interpolada o fragmentària— utilitzada pel redactor Lluc (Wendland, Wellhausen), escrita per l'autor del «diari de viatge» (Jackson-Lake, Windisch, Boudou, Manson, Gettys, Knox). En vista que els passatges en «nosaltres» no es distingeixen des d'un punt de vista literari (vocabulari, estil) dels passatges en «ells», Norden planteja la hipòtesi d'una font en la que alternen passatges en «nosaltres» i en «ells» segons el model dels llibres jueus d'Esdres (7,27-9,15) i Nehemies (1,1-7,5; 12,31; 13,4-31), seguint a Hilgenfeld i a Wendt, precisant que es tracta d'un ὑπόμνημα (recordi's Schwanbeck) redactat per Lluc segons el model d'un tipus literari ben conegut dels autors clàssics⁵. Tampoc aquesta hipòtesi no es deslliura de les crítiques anihiladores: Wikenhauser nega validesa al paral·lelisme establert entre Actes, d'una banda, i Esdres-Nehemies, de l'altra; igualment Trocmé, altrament resultaria que Pau hauria de ser considerat com l'autor d'aquests passatges per la seva qualitat de personatge principal; el mateix es podria dir dels ὑπομνήματα aduïts per Norden com a paral·lels (Dupont, Plümacher).

---

ter gewesen; in beiden Fällen müsste er über einzelne Umstände aus dem Leben des Paulus erheblich besser unterrichtet sein, als es die App ist. Dies wenigstens ist eine in neutestamentlicher Forschung heute zunehmend verbreitete opinio communis» (PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 2s).

4. W. M. RAMSAY, *Professor Harnack on Luke*, dins *The Expositor*, ser. VII, vol. III (1907) 98-100, arriba a la conclusió que el Macedoni d'Ac 16,9 és el propi Lluc!

5. E. NORDEN, *Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formgeschichte religiöser Rede*, Darmstadt ⁴1956, pp. 313-327, adueix una sèrie d'analogies preses d'autors grecs i romans, en els quals escrits es passa de la tercera a la primera persona i viceversa.

L'antiga hipòtesi sobre un estret lligam entre l'autor del Pròleg de l'Evangeli i el «nosaltres» de la segona part del llibre dels Fets (Weiss, Zahn, Harnack, Streeter) torna a formular-se (Cadbury, Ropes, Trocmé, Nock) a partir d'una anàlisi acurada dels termes del Pròleg⁶. Dibelius deixa de banda l'explicació «fontal» i pensa en un «itinerari» (semblantment Cadbury), en el qual es descriuen les successives estacions dels viatges amb breus notícies sobre la fundació de comunitats i l'èxit de la missió, i del qual formarien part els passatges redactats probablement pel propi Lluç en primera persona plural per tal d'assenyalar la seva participació en els viatges de Pau⁷.

2. Aquesta succinta enumeració d'hipòtesis que envelleixen i es rejuveneixen cíclicament pot donar la impressió que la investigació es troba totalment encerclada. Cert, les recents aportacions precisen i afinen les antigues hipòtesis; però convencen? El fet que siguin molts i molt diversos els elements a combinar explicaria aquesta fluctuació. Ni la interpretació «historicista» ni la «fontal» ni la «comparativista» han aconseguit de resoldre el greu problema d'una sobtada aparició/desaparició del «nosaltres» a partir de l'anomenat «segon viatge» de Pau. Sigui que Lluç s'hagi servit d'una font anterior on apareixia el «nosaltres», sigui que hagi estat el propi Lluç el qui ha inclòs aquesta fórmula per tal de donar més veracitat a la seva —pretesa?— participació en els viatges paulins, no es veu clara quina és la funció d'aquesta «presència», essent així que —segons Vielhauer— aquests passatges poc o res aporten al propòsit del llibre dels Fets, a l'estil de les «antigues analogies» que introduïen també la primera persona del plural però sense gairebé incidir en els punts crucials de la narració⁸. Grässer li tira en cara que s'hagi

6. Segons l'anàlisi de H. J. CADBURY, *The Knowledge Claimed in Luke's Preface*, dins *The Expositor*, ser. VIII, vol. XXIV (1922) 401-420; *Commentary on the Preface of Luke*, dins *The Beginnings of Christianity*, ed. per F. J. Foakes Jackson - K. Lake, I/II, London 1922, pp. 489-510; «We» and «I» Passages in Luke-Acts, dins *NTSt* 3 (1956-1957) 128-132; J. H. ROPES, *St. Luke's Preface: ἀσφάλεια and παρακολουθεῖν*, dins *JThSt* 25 (1923-1924) 67-71; E. TROCMÉ, *Le «Livre des Actes» et l'Histoire*, Paris 1957, pp. 122-149; A. D. NOCK, rec. de M. Dibelius, *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, dins *Gnomon* 25 (1953) 497-506.

7. M. DIBELIUS, *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, Göttingen 1968, pp. 12s, 93, 166-170.

8. Ph. VIELHAUER, *Geschichte der urchristlichen Literatur. Einleitung in das Neue Testament, die Apokryphen und die Apostolischen Väter*, Berlin 1975, pp. 377-407. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 13, no hi estaria del tot d'acord: «In krassem

ancorat en aquest únic argument i, donant per suposat que es tracta d'una font, n'assenyala i en subratlla el significat que aquesta pot tenir per a una *biografia* de Pau⁹.

3. Bon coneixedor d'una aital profusió d'hipòtesis, Hänchen apunta una enèsima possibilitat, que comportaria un canvi radical de plantejament: «¿O bé serà que, finalment, aquells lectors tenien la possibilitat de considerar aquest 'nosaltres' com un mer procediment estilístic (als ein blosses Stilmittel), destinat a posar el lector en estret contacte amb el que s'ha narrat?... Es podria dir que el 'nosaltres' produeix en aquest lloc la mateixa sensació causada en altres indrets pel cor conclusiu que confirma un miracle»¹⁰. Dupont no es dóna per satisfet amb aquesta explicació i ho motiva: «Acabem de subratllar que l'explicació de Hänchen és arbitrària; en col·locar-se en el terreny de l'autor, s'hauria d'afegir que la seva hipòtesi no es deslliura de posar un interrogant: quina és la raó segons la qual el redactor dels Fets ha utilitzat aquest procediment en aitals seccions i no en altres semblants? Si pretén d'associar el seu lector a la narració, no ho hauria d'haver fet d'una manera més constant o almenys en ocasions particularment importants?»¹¹. Però més endavant li fa concessions: «De bon grat concedim a Hänchen que la hipòtesi d'una font no és necessària per a explicar la presència del 'nosaltres' en els Fets, i que aquella no forneix una explicació suficient d'aquesta particularitat: és en el nivell de la redacció, i no en el de les fonts, en el que cal donar compte de la utilització de la primera persona»¹². I en la Conclusió repeteix: «Considerem com un progrés important, acomplert pels treballs recents, la presa de consciència del fet que el 'nosaltres' ha de trobar la seva explicació en el nivell de la redacció, i no en el de la documentació que ha servit per a compondre l'obra»¹³. Però s'inclina per l'explicació «comparativista»: «L'autor vol donar a entendre que ha pres part

---

Gegensatz zu jenen 'Ich' oder 'Wir', die in den zum Vergleich mit den Wir-Stücken der Apg herangezogenen Passagen —etwa bei Arrian oder Ammian— in Erscheinung treten, haben die lukianischen 'Wir' im Rahmen der geschilderten Handlung keinerlei Funktion.»

9. GRÄSSER, *Acta-Forschung* 191.

10. E. HÄNCHEN, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen ¹⁴1965 (¹⁰1956 = ¹⁵1968), pp. 428-431.

11. DUPONT, *Sources* 125 i n. 3.

12. *Ibid.* 137.

13. *Ibid.* 160.

personalment en els esdeveniments que narra», a l'estil dels escrits antics que presenten la mateixa particularitat¹⁴.

4. Ens hem extès en aquestes dues opinions, ja que, d'una banda, confirmen que cal abandonar definitivament la interpretació clàssica de caire historicitzant i la moderna que s'afanya a descobrir una font utilitzada per l'últim redactor a partir d'aquesta anomalia. D'altra banda, en situar-se el problema en el nivell de la redacció, es reconeix a la presència del «nosaltres» una clara *intencionalitat*. Dupont, com molts d'altres, es limita a inferir-ne la participació personal de Lluc en els esdeveniments narrats, mentre que Hänchen suggereix la possibilitat d'interpretar-ho com un mer procediment literari, és a dir, independent de la participació o no participació de Lluc en els esdeveniments, destinat a posar el lector en estret contacte amb la narració. Aquest camí, el dels procediments literaris, tan freqüents en els quatre evangelistes, sembla ser l'únic camí viable. Ni l'un ni l'altre, però, no han desenvolupat suficientment aquesta intencionalitat del redactor, minimitzant així la sobtada presència/absència del «nosaltres» i exposant-ho, en conseqüència, a una fàcil confutació¹⁵. Tampoc a la interpretació «comparativista» no li ha escaigut millor sort¹⁶.

Recentment Plümacher¹⁷ i Robbins¹⁸, l'un independentment de l'altre, intenten d'explicar aquest procediment prenent com a model diverses narracions d'escriptors clàssics redactades en primera persona plural relacionades sempre amb viatges per mar, «seguint un

---

14. «La confrontation avec des textes anciens qui présentent la même particularité dégage la portée du procédé: l'auteur veut faire entendre qu'il a pris personnellement part aux événements qu'il rapporte (*Ibid.*).

15. Vegi's p. e. la que fa Plümacher a una de les solucions apuntades per Hänchen: «Wenig schlüssig ist ein weiterer Deutungsversuch des 'Wir', der freilich den Vorzug besitzt, dass er nicht von der unfruchtbaren Frage nach den Quellen der App. sondern von der Frage nach den Absichten ihres Verfassers ausgeht: Könnte dieser in dem 'Wir' nicht vielleicht den 'Zeugenanteil' seiner Gewährsleute zur Geltung gebracht, d. h. von Fall zu Fall angezeigt haben, wo er auf Augenzeugen zurückgehende Information besass? Allerdings hat bisher niemand weitere Belege für eine solche Praxis... beibringen können... Niergends, wo Lk sonst solche entscheidenden Momente der Kirchengeschichte schildert, hat er zur Wir-Form gegriffen...» (*Wirklichkeitserfahrung* 10s).

16. Vegi's p. e. el que en diu el propi Dupont a *Sources* 96 s.

17. Obra citada en la n. 1.

18. V. K. ROBBINS, *By Land and By Sea: The We-Passages and Ancient Sea Voyages*, dins *Perspektives on Luke-Acts*, ed. per Ch. H. Talbert, Danouille-Edinburgh 1978, pp. 215-242.

postulat de la historiografia hel·lenista tinguda per ell —pel que es veu— com a normatiu»¹⁹. Més que els «paral·lels» adduïts i l'artifici de reduir els diferents escenaris on apareix el «nosaltres» a un viatge per mar, interessa destacar la segona conclusió de Robbins, recollida en el Pròleg lucà: «Quan l'autor, un membre de l'església, escriu la seva narració des de Roma, vol donar resposta a la qüestió de com 'nosaltres' (llegeixi's: la comunitat de fidels!) hem arribat aquí havent pres com a punt de partida Jerusalem», encara que només hagi experimentat aquests esdeveniments a través de la transmissió oral i escrita²⁰. Retenim d'aquesta explicació el sentit comunitari i actualitzador que dóna al «nosaltres»: representaria una forma literària per a explicar el fet acomplert de l'assentament a Roma de la comunitat cristiana sortida de Jerusalem.

5. Els múltiples intents d'explicació d'aquest fenomen no han estat endebades. Han servit per a subratllar una sèrie de detalls que cal retenir a fi de trobar una explicació satisfactòria del problema: *a*) Llevat de la variant de la recensió occidental d'Ac 11,28 (de la qual ens ocuparem més endavant), tots els passatges en què apareix el «nosaltres» s'escauen a partir de l'anomenat «segon viatge» de Pau, és a dir —i això és important!— després del trencament irreparable de Bernabé amb Pau amb motiu de Joan Marc²¹. Recordi's que el «primer viatge» respon a la missió encomanada per l'Esperit Sant a Bernabé i Saule (13,2-14,28), o el que ve a ser el mateix, a la missió de la comunitat «cristiana» d'Antioquia representada per Bernabé, nomenat en primer lloc i amb article (13,2: cf. 13,1), i Saule, després Pau (13,9), dirigida per l'Esperit Sant vers els pagans. *b*) No sempre que es parla d'un viatge per mar apareix el «nosaltres»: «d'allí (de Selèucia, Bernabé i Saule) salparen cap a Xipre» (13,4); «Havent-se fet a la mar a Pafos el grup de Pau arribà a Perga de Pamfília» (13,13); «d'allí (d'Atàlia, Pau i Bernabé) salparen cap a Antioquia» (14,26); «Bernabé, havent pres amb ell a Marc, llevà àncores cap a Xipre» (15,39b); «Pau..., després d'acomiar-se dels

19. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 21. Aquesta hipòtesi fou proposada ja per A. DEISSMANN, *Paulus. Eine kultur- und religionsgeschichtliche Skizze*, Tübingen 1925, p. 21.

20. ROBBINS, *By Land and By Sea* 241.

21. Vegi's el segon article de «Questions sobre els Fets dels Apòstols», intitulat *Qui és Joan, l'anomenat «Marc»?»,* dins aquesta mateixa revista, V/2 (1980) 297-329, sobretot pp. 322 ss.

germans, llevà àncores cap a Síria, acompanyant-lo Priscil·la i Àquila» (18,18a); «(Pau) es féu a la mar a Efes i havent desembarcat a Cesarea, etc.» (18,21b). c) D'altra banda, no sempre que compareix en escena el «nosaltres» es tracta d'un viatge per mar: així, durant el sojorn a Filips, terra endins (16,12b-17a); durant la reunió comunitària de Troas (20,7s); durant el sojorn a Tir (21,4) i a Cesarea (21,8-14); durant la pujada a Jerosòlima i la visita a Jaume (21,15-18), absentant-se en canvi durant la llarga captivitat de Pau a Jerusalem i Cesarea (21,19-26,32); finalment, durant l'anada de Pozzuoli a Roma (28,14-16). d) Sorprenen, com encertadament han observat molts comentaristes (Cadbury, Kümmel, Schmid, Plümacher), que «el cercle de persones designat pel 'nosaltres' no inclou sovint Pau, entorn del qual sembla que està agrupat; cada cop precisament, en què acaba la narració en 'nosaltres', es diferencia entre Pau i el 'nosaltres'»: 16,17; 21,18 i 28,16²². Aquesta diferenciació es deixa notar fins i tot en el decurs de l'acció: així mentre «nosaltres parlàvem (ἐλαλοῦμέν) a les dones que havien concorregut», Lluç precisa que «el Senyor obrí el cor de la prosèlita jueva, Lídia, que estava escoltant, per tal que fes cas del parlament de Pau (τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου)» (16,13s)²³. Igualment s'observa una separació temporal entre Pau i els seus set acompanyants (20,4), d'una banda, «els quals s'avançaren (προελθόντες) i ens (l')esperaren a Troas», i el «nosaltres», de l'altra: «nosaltres, en canvi, després dels dies dels Àzims, llevàrem àncores de Filips i els aconseguírem a Troas al cap de cinc dies» (20,5s)²⁴; i es repeteix després del sojorn a Troas: «nosaltres, en canvi, havent-nos anticipat (προελθόντες) a la nau, ens férem a la mar cap a Assos, on havíem de recollir Pau, perquè així ho havia disposat ell, a saber, de fer el viatge a peu» (20,13)²⁵. Una absència notable s'observa a Milet: mentre Pau pronuncia el discurs de comiat dirigit als preveres de l'església d'Efes que havia fet cridar a Milet, no hi són presents els personatges designats pel «nosaltres» (20,17-38a: noti's el προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον del v. 38b); i sí, en canvi, «quan s'escaigué el moment de fer-nos a la mar,

22. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 13. Més endavant s'insistirà en aquesta diferenciació.

23. Molt ben observat per Plümacher (*Ibid.*).

24. Vegi's la discussió d'aquesta interpretació més endavant, § 17.

25. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 13, només constata aquesta que ell qualifica de «räumliche Trennung».

després de separar-nos d'ells...» (21,1a). e) Una última observació, l'abast de la qual només comprendrem un cop hàgim examinat un a un tots els passatges en «nosaltres», assenyala un itinerari que comporta una marrada²⁶, però que a la fi assoleix la meta assenyalada a Pau pel disseny diví, Roma/Cèsar, connotat per l'impersonal δεῖ (cf. 19,21c; 23,11c; 25,10; 27,24): el «nosaltres» apareix a partir de Troas quan Pau emprèn la travessia cap a Macedònia vers la colònia romana de Filips (16,10-17); novament quan Pau retorna a Macedònia, i en concret a Filips, on el grup indicat pel «nosaltres» celebra la Pasqua, aconseguint Pau i els seus acompanyants a Troas i incorporant-se al seu seguici fins a Jerosòlima (20,3-21,18); finalment, a Cesarea, «quan es decidí (ἐκρίθη, probablement un passiu teològic) que salpéssim cap a Itàlia» (27,1a), a saber, en el moment d'emprendre la definitiva travessia cap a Roma i fins a entrar a la capital de l'Imperi (27,1-28,16a). Deixem de banda l'asseveració feta per Plü-macher, segons el qual el grup sintetitzat pel «nosaltres» no intervé mai en l'acció²⁷, en part perquè això no és exacte²⁸ i en part perquè aquesta asseveració comporta un problema d'interpretació, problema al qual intentarem de donar una resposta adient en l'anàlisi que ara encetarem.

1. La variant textual d'Ac 11,28

6. Cronològicament, el primer passatge en què apareix el «nosaltres» en el llibre dels Fets és Ac 16,10. Ara bé, el còdex Beza (D),

26. Vegi's el primer article de la sèrie, titulat *La Darrera pujada de Pau a Jerusalem: «Desviació» del camí cap a Roma*, dins aquesta mateixa revista, V/1 (1980) 1-94.

27. PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 13: «Das ist typisch für sämtliche Wirkstücke; sobald das Geschehen in Bewegung gerät, fällt plötzlich alles Licht auf Paulus, er steht im Mittelpunkt der Ereignisse, er ist es, dem dies oder das widerfährt, er handelt, nie die im 'Wir' zusammengefasste Gruppe, deren Mitglieder lediglich als brave Gefolgsleute, bescheiden im Hintergrund, gedacht sind (16,17!).»

28. A Ac 16,13 el «nosaltres» es posa a parlar ensenyant a les dones paganes que havien concorregut (καθίσαντες —en actitud magisterial: cf. Lc 4,20; 5,3; Ac 8,31; 13,14; 18,11— ἐλαλοῦμεν —imperfet successiu— ταῖς συνελευσούσαις γυναῖξιν —paganes, respecte de la prosèlita jueva, Lídia: 16,14). A 16,17 l'esclava endevinaire recorda a Pau que «Aquests homes són servents del Déu Altíssim, els quals ens inculquen un camí d'alliberament». A 20,7 es troben reunits per a partir el pa, és a dir, per a la celebració de l'Eucaristia. A 21,22 exhorten Pau, juntament amb els naturals del lloc, a que no pugui a Jerusalem. A 21,14, en vista que Pau no els fa cas, desisteixen, però demanen que es realitzi el disseny del Senyor.

tres còdexs de la *vetus latina* (d,p,w) i Agustí (serm. dom. in monte II 37) ofereixen un text més llarg que la recensió corrent amb la inclusió del «nosaltres» ja a 11,28. El context anterior ens ha conduït, després d'un llarguíssim parèntesi construït en forma d'inclusió (8,4-11,19), al clímax de la primera part del llibre dels Fets, la constitució de la primera església «cristiana»: «i fou a Antioquia on per primera vegada els deixebles foren anomenats 'cristians'» (χρηματίσαι τε πρώτως ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς, 11,26b). Fins ara els deixebles eren tinguts per tothom com a «jueus», ja que —si exceptuem els casos aïllats i no menys paradigmàtics de l'eunuc etiop i de la família de Corneli narrats dins el gran parèntesi— tant els components de l'església i llurs missioners com les persones a qui s'adreçaven eren d'alguna manera «jueus» (cf. 11,19)²⁹. Si bé eren deixebles de Jesús, per haver-li donat llur adhesió, no havien realitzat encara a fons el sentit paradoxal que ell havia conferit al seu «messianisme/cristianisme» (Χριστός—Χριστιανού): l'èxode definitiu a partir i fora de Jerusalem, és a dir, de les institucions jueves (cf. Lc 9,31; 13,33 [Jesús]; 24,49 i Ac 1,4.8 [els Dotze]; Ac 8,1.4 fins 11,20 [els Set ≠ els Dotze o els Apòstols: cf. 8,1c]). Els pagans, de llengua grega (τοὺς Ἑλληνας, 11,20), evangelitzats per primera vegada pels jueus de llengua grega (οἱ Ἑλληνισταί = οἱ διασπαρέντες: col·lacioni's 6,1.3.5 amb 8,1c.4 i 11,19s), són els únics que poden copsar en la seva integritat i realitzar plenament el contingut del missatge universalista de la missió del Messies.

7. Immediatament després d'haver comprovat Lluç la realització 'comunitària' («els deixebles») del veritable caràcter del 'messianisme' de Jesús («cristians») en l'església d'Antioquia (ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ), narra la manifestació al món de la primera església cristiana en paral·lelisme amb el naixement de Jesús³⁰. Les dades aquí esmentades cobren així un sentit més teològic que el merament

29. Els samaritans evangelitzats per Felip i, després, per Pere i Joan no constitueixen cap excepció, ja que, si bé eren considerats pels jueus com a heterodoxos, eren fidels a la tradició mosaica continguda en el Pentateuc. De fet, l'església de Jerusalem en assabentar-se de llur conversió no farà cap mena d'escarafalls com farà tot seguit en el cas de Corneli i família (compari's 8, 14-25 amb 11,1-18). Fins i tot l'eunuc etiop (cf. 8,27.30) i el procònsol romà (cf. 10,2.4.22.31) eren «addictes» al judaisme.

30. Compari's el relat del naixement de Jesús amb el de la manifestació de l'església d'Antioquia i recordi's el paral·lelisme subseqüent individuat en ocasió de l'article sobre *Qui és Joan, l'anomenat «Marc»?* (pp. 304-309):

anecdòtic. «En aquells mateixos dies» uneix estretament ambdós contextos. La direcció 'descendent' de la frase «davallaren uns profetes de Jerosòlima a Antioquia» (11,27) sembla confirmar per part del profetisme l'èxode de la comunitat «messiànica»: Jerosòlima, en sentit neutre, indica merament llur punt de partida, l'església precursora radicada a Jerosòlima, de la qual se'ns dirà indirectament a continuació que es veurà afectada per la «fam universal», no així en canvi l'església pagana d'Antioquia ja que gaudeix de la benedicció de Déu³¹. La variant occidental afegeix: «i hi havia gran alegria; però mentre estàvem nosaltres congregats, parlà un d'ells, anomenat Àgab, donant a entendre mitjançant l'Esperit...». La recensió ordinària és més breu: «però alçant-se un d'ells, anomenat Àgab, donà a entendre (donava a entendre B [Ψ] it^d vg) mitjançant l'Esperit...» (11,28). Jacquier considera que «és possible que aquesta lectura (l'occidental) sigui autèntica. Wendt declara que és difícil de trobar un motiu que permeti de considerar aquesta edició com a secundària, ἀγαλλίασις és un mot familiar a Lluc» —vegi's Lc 1,14.44; Ac 2,46— «que expressa la impressió produïda per l'arribada dels profe-

Lc 2,1-5

Ac 11,27-30

a) *Circumstàncies de temps*

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις

b) *Ocasió*

ἔξηλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐ- κατήλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφῆται
γούστου εἰς Ἀντιόχειαν.

c) *Contingut de l'esdeveniment futur*

ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην: ... λιμὸν μεγάλην μέλλειν ἔσσεσθαι ἐφ'
ὄλην τὴν οἰκουμένην.

d) *Constatació de l'acompliment del decret/profecia*

αὕτη ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύ- ἤτις ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου.
οντος τῆς Συρίας Κυρηναίου.

e) *Realització en general*

καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς εὐπορεῖτό τις
ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακο-
νίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ
Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς.

f) *Realització en particular*

ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ... ἀπογράψασθαι δ καὶ ἐποίησαν ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς
σὺν Μαριάμ... πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρναβᾶ
καὶ Σαύλου.

31. Hem desenrotllat aquest tema en *La darrera pujada* 57s i nn. corresponents.

tes de Jerusalem; aquesta està ben d'acord amb la situació i no se'n comprèn la menció si hom es remet al v. següent que anuncia una gran fam»³². També Norden la considera primària³³, així com Stählin, el qual la considera igualment primitiva, originària de la font en «nosaltres»³⁴. El verb συνστρέφω és peculiar d'Ac (28,3, segons la rec. ordinària; 10,41; 11,28; 16,39 i 17,5, segons la rec. occidental). La variant occidental té molts punts al seu favor: *a*) constata la gran alegria produïda per l'arribada dels profetes «jueus» a la comunitat pagana d'Antioquia, manifestant així el ple acord de l'Esperit («gran alegria») amb l'església que ha realitzat per primera vegada íntegrament el disegni diví; *b*) explicita que la comunitat, gràcies a l'impacte dels profetes, s'ha constituït en grup³⁵, probablement per a celebrar l'Eucaristia (cf. 20,7)³⁶; *c*) distingeix entre «nosaltres», la comunitat pagana, i «ells», la comunitat juevo-profètica; *d*) revela per anticipat la identitat del «nosaltres», deixant besllumar que la missió als pagans, iniciativa de l'Esperit, comença a Antioquia i no a Jerusalem (cf. 13,1s); *e*) dóna raó de la vinguda de diversos profetes a Antioquia, a saber, per a confirmar la nova església, cosa que no apareix en la recensió ordinària, on queda sense explicació la presència del plural «profetes», ja que si el profetisme només era portador de la predicció d'una gran fam, n'hi hagués hagut prou amb la presència d'Àgab, com a 21,10³⁷.

32. E. JACQUIER, *Actes des Apôtres*, Paris 21926, p. 354.

33. *Agnostos Theos* 325: «Zwar setzt das 'Wir' im übrigen erst viel später ein (16,10), aber die angeführten Analogien lassen es, wie ich glaube, nicht zweifelhaft erscheinen, dass es auch in jener ersten Stelle als das Primäre gelten muss.»

34. G. STÄHLIN, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 131970, p. 215 PLÜMACHER, *Wirklichkeitserfahrung* 2, en canvi, amb Harnack, Strobel i Hänchen, entre altres, la considera secundària.

35. A l'igual que la dels Dotze, després de la resurrecció de Jesús d'entre els morts, segons la var. d'Ac 10,41: καὶ συνστράφημεν D^(c) it syr (h) mae.

36. També la rec. a pressuposa una «sessió» comunitària: ἀναστῶς δὲ...

37. De fet, en ambdues recensons, és Àgab el qui predià, aquí, la fam universal i, a 21,10, l'arrest i lliurament de Pau als pagans per part dels jueus. ¿Serà aquesta la raó de la doble presentació d'Àgab, per tal que el lector relacioni ambdues escenes i n'infereixi la diferenciació de funcions dels profetes, en plural, i d'un tal Àgab, introduït una i altra vegada mitjançant la típica fórmula de presentació de personatges que, per damunt de llur existència real, tenen un paper eminentment representatiu en la narració?

2. *Ac 16,10-17: aparició del «nosaltres» camí de Macedònia i desaparició a Filips*

8. El primer passatge en què —segons acceptació general— apareix el «nosaltres» és Ac 16,10. Per a comprendre'n l'abast caldrà examinar-ne el context anterior. Comencem pel més remot. Pau i Bernabé s'han separat després d'una discussió violenta, motivada per la rotunda negativa de Pau de secundar la contraproposició de Bernabé d'endur-se'n altre cop amb ells Joan, l'anomenat Marc³⁸. Bernabé, després de la separació, s'enduu Marc i recomencen la missió a Xipre (15,39b: cf. 13,4!). Si tenim en compte *a*) el paper positiu de Josep, «que els apòstols anomenaren 'Barnabas', que traduït (literalment al grec) significa υἱὸς παρακλήσεως —en català: 'l'exhortador'—³⁹, clergue (jueu), natural de Xipre...» (4,36); *b*) la seva missió a Antioquia, tot i que no formava part dels Dotze (compari's amb 8,14), per part de l'església de Jerusalem en assabentar-se que els pagans havien rebut el missatge (11,22), la seva joia en arribar-hi i adonar-se del favor que Déu allí havia vessat i la consegüent exhortació que «tothom romangués unit al Senyor amb totes les forces» (11,23), «perquè era home de bé, ple d'Esperit Sant i de fe» (11,24a), i la seva permanència a Antioquia (11,26b), sense retornar a Jerusalem (cf. 8,25); *c*) la missió vers els pagans encomanada a ell i a Saule per l'Esperit Sant (13,2), palesada per la conversió del procònsol Sergi Pau —figura representativa del paganisme— (13,12), pel canvi de nom de Saule per Pau (13,9) i per l'encegament temporal (ἄχρη καιροῦ, 13,11) del mag i fals profeta jueu 'Bariêsou', «fill/deixeble de Jesús», que traduït significa 'Elymas' (?) o 'Hetoimas' (= «El-disposat-a-tot»)⁴⁰, ens adonarem que Bernabé, plenament identificat amb l'Esperit Sant (11,24), assenyala amb la seva

38. Vegi's *Qui és Joan* 323ss.

39. Els autors no es posen d'acord en la derivació de 'Barnabas' com a equivalent de υἱὸς παρακλήσεως: JACQUIER, *AA* 148s; BAUER, *WNT* 265; HÄNCHEN, *AG* 189; H. CONZELMANN, *Die Apostelgeschichte*, Tübingen 1972, p. 45; STÄHLIN, *AG* 82. Prescindint de si Lluc dóna o no una traducció exacta del sobrenom arameu, el que sí queda clar és que, segons Lluc, els apòstols consideraven Josep com un profeta dotat del do d'*exhortar* (vegi's 11,23; 13,15; 14,22). L'adjectiu format pel prefix arameu 'bar' i la rel 'nabas', i traduït lit. en grec per υἱὸς παρακλήσεως i en català per «fill del consol/exhortació», equival en català a l'adjectiu «consolat/exhortat» (pass.) o bé «consolador/exhortador» (act.). La forma activa és preferible, ja que respon al carisma que exercirà en la seva primera aparició oficial en escena (11,23).

40. Pot consultar-se *La darrera pujada* 47-51.

presència/absència en la missió la perduració/trencament de la línia volguda pel disseny diví. El mateix que hem inferit en un article precedent⁴¹ dels passatges on apareix Joan, l'anomenat Marc, marcant amb la seva presència/absència la correcta/deficient predicació de la bona notícia pel seu carisme d'«evangelista» (cf. 12,12.25; 13,5.13; 15,37.39). El lligam «comunitari» volgut per l'Esperit Sant (13,2) s'ha trencat irremeiablement en negar-se Pau de forma rotunda a «revisar» les comunitats constituïdes durant el primer viatge (15,36) d'acord amb el missatge autèntic i reconegut de Joan Marc, l'evangelista (15,37), després que aquest s'hagués separat d'ells a Pamfília —en els començaments de la missió— en vista que Pau no estava disposat a trencar definitivament amb el judaisme, sinó només «per un cert temps» (13,11)⁴². Pau, ara, s'associa a Siles, membre «judaïtzant» (15,40: cf. vv. 27.32s)⁴³, confirmant així el caràcter «filojueu» del nou grup missioner. Precisament les dues primeres accions que ens narra Lluç d'aquesta nova comunitat missionera són: 1) la circumcisió de Timoteu, ja deixeble, fill de mare jueva i de pare pagà, «per causa dels jueus» (16,3), és a dir, en nom del principi paulí de la «condescendència»⁴⁴, criticat per Lluç en la segona part del llibre dels Fets per no correspondre's amb el disseny diví sobre la comesa de Pau; 2) la tramesa dels «decrets dictaminats pels apòstols i els responsables de l'església de Jerusalem» (16,4), «decrets» de caire netament judaïtzant.

9. El context immediat anterior és el que dona sentit i interpreta l'aparició del «nosaltres». Pau i Siles s'han proposat de predicar el missatge a la província de l'Àsia, però l'Esperit Sant els ho impedeix, i travessen Frígia i la regió de Galàcia (16,6). Novament, un cop arribats al confí de Mísia, intenten d'anar a Bitínia, però l'Esperit de Jesús no els ho permet (16,7). Llavors creuen Mísia i baixen a Troas (16,8). L'Esperit Sant està decidit a «redreçar» la missió obstaculitzant els plans personals de Pau (i Siles) i portant-la cap a Europa. De nit se li apareix a Pau una visió: «Un individu macedoni, dret, l'exhortava dient-li: Travessa (el mar) cap a Mace-

41. *Qui és Joan, l'anomenat «Marc»?* (p. 328).

42. L'escena de Pafos correspon a la gran temptació de Pau de guanyar-se els jueus en perjudici dels pagans.

43. Siles, segons B. N. KAYE, *Acts' Portrait of Silas*, dins *NT 21* (1979) 13-26, «denotes the jewish character» de la missió (p. 26).

44. Enunciat a 1Cor 9,19-22.

dònia i ajuda'ns» (16,9). El paganisme, representat ara per un individu macedoni ([ὄσει D syr^p sa] ἀνήρ Μακεδών τις), invita Pau a completar el seu èxode, com els gabaonites ho feren amb Josuè (Jos 10,6), travessant el mar vers territoris plenament paganitzats (Filips, capital de Macedònia, no té ni tan sols sinagoga, com veurem tot seguit).

10. Segons el text generalment acceptat, apareix aquí per primera vegada el «nosaltres»: «Tot just tingué la visió, de seguida cercàrem de sortir cap a Macedònia, convençuts que Déu ens havia cridat a nosaltres perquè els donéssim la bona notícia» (16,10). L'anomenat text occidental conté lleugeres variants: «Així doncs, havent-se desvetllat, ens contà la visió i vam comprendre que el Senyor ens havia cridat a nosaltres perquè donéssim la bona notícia als de Macedònia.» Mentre la recensió ordinària insisteix en les marques d'èxode: «de seguida», «sortir», a més de les comunes amb l'altra recensió: «de nit», «travessia del mar»; l'occidental es fixa en la funció interpretadora de la visió de Pau per part del «nosaltres». Mitjançant la repetició —en ambdues recensions— del verb προσκαλέομαι, emprat per l'Esperit Sant a 13,2 i per Sergi Pau a 13,7, Lluç no fa sinó explicitar quin és l'ἔργον que l'Esperit Sant confià a Bernabé i a Saule: obrir la porta de la fe als pagans (cf. 14,26s; 15,38).

11. Un cop conegut quin era el designi diví, «havent-nos fet a la mar a Troas, correguérem de dret cap a Samotràcia; el dia següent, cap a Neàpolis i d'allí cap a Filips, la primera ciutat-colònia (romana) del districte de Macedònia⁴⁵» (16,11-12a). El verb εὐθυδρομήσαμεν, referit tant al viatge per mar com per terra, indica que el grup tipificat pel «nosaltres» va directament a l'objectiu que el designi diví els havia assenyalat: la colònia romana de Filips, on pràcticament tots són pagans, on ni tan sols hi ha cap sinagoga jueva, és a dir, on Pau finalment es veurà obligat pel mateix públic pagà a encetar una nova forma de predicar el missatge que no recolzi en

45. Adoptem la llició millor atestada pels mss.: p 74, els còdexs S A C Ψ, varis min., prescindint de la conjectura per diplografia de Le Clerc, Blass, Turner, acceptada majoritàriament pels comentaristes (πρώτης μερίδος... πόλις); πρώτη es refereix a la principal ciutat-colònia romana (πρώτη... πόλις κολωνία); τῆς μερίδος, al districte, en sentit ampli, de Macedònia. No es tracta, per tant, ni de la capital (Tessalònica) ni d'una ciutat important de Macedònia (METZGER, *Commentary* 446).

l'expectació messiànica jueva. De seguida, però, Lluc recalcarà que Pau no ha renunciat pas a les seves pretensions. «El dia de dissabte», després de restar a la ciutat uns quants dies (16,12b), «vam sortir fora de la porta (de la colònia: ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλης), per la vora del riu, vers on pensàvem (semblava D) que hi havia un lloc de pregària⁴⁶» (16,13a). Lluc distingeix subtilment entre el discurs adreçat pel «nosaltres» a les dones paganes que hi havien concorregut (ἐλαλοῦμεν) i el dirigit per Pau a Lídia, personificació del paganisme addicte al judaisme, a qui el Senyor obrí el cor perquè fes cas del discurs de Pau (τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου) (16,13b. 14d). La personificació és intencionada: a) la forma com és introduïda, καὶ τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία (v. 14a), és la típica fórmula lucana que serveix per a introduir un personatge representatiu d'un estament; b) el fet de no ser natural de Filips, sinó de Tiatira, ciutat coneguda per les seves robes tenyides de porpra, on hi havia nombrosos jueus⁴⁷, i la seva presència a Filips com a comerciant en porpra (v. 14b) delimiten l'abast de la seva representació; c) la seva qualitat de «dona piadosa/religiosa» (σεβομένη τὸν θεόν, v. 14b) té en Lluc una clara connotació, la de «addicta al judaisme» (cf. 13,43.50; 17,4.17; 18,7); d) el fet d'escoltar Pau repetidament els dissabtes (ἤκουεν, v. 14c, en imperfet, revela una continuïtat, una trobada repetida amb Pau⁴⁸) deixa entreveure les intencions de Pau de recolzar, també a Filips, la constitució de la nova comunitat sobre una base judaïtzant; e) la seva resistència a acceptar el messianisme proclamat per Pau (compari's el v. 14: ἦς ὁ κύριος διήνοιξεν τὴν καρδίαν προσέχειν κτλ. amb Lc 24,31s: ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς, a propòsit dels deixebles d'Emaús a qui el Senyor obrí també el sentit de les Escriptures); f) el fet d'obligar el «nosaltres» (καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς) a quedar-se a casa seva (Ac 16,15: compari's amb Lc 24,29: καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν), senyal de que no hi van de bon grat. De fet, en l'escena següent, Pau i Siles seran considerats pels pagans com a «jueus» (16,20).

12. Aquesta comprovació és important per a comprendre la sobtada desaparició del «nosaltres» en el v. 17. La comunitat de

46. Pel que fa a les variants textuais vegi's JACQUIER, AA 487; METZGER, *Commentary* 447.

47. JACQUIER, AA 489.

48. HÄNCHEN, AG 433.

l'Esperit —o, en altres paraules, la comunitat que marca el camí volgut per l'Esperit— ha acompanyat Pau un dissabte rere l'altre (vv. 13.14.16.18), esperant que es decidiria a adreçar-se directament als pagans, sense condicionar-ho a la mediació del judaisme (vegi's els vv. 20 i 21). Lluc, com ja hem comprovat més amunt, té interès a guardar les distàncies entre el «nosaltres» i Pau: *a*) en el moment de la seva primera aparició: ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν (Pau), εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν... (nosaltres) ο, segons el text occidental, διεγερθεῖς οὖν διηγῆσατο (Pau) τὸ ὄραμα ἡμῖν καὶ ἐνόησαμεν... (nosaltres) (v. 10a); *b*) diferenciant l'ἐλαλοῦμεν del «nosaltres» a les dones paganes (v. 13b) de τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου a Lídia, prosèlita jueva (v. 14d); *c*) en el moment de la seva desaparició: αὕτη κατακολουθοῦσα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν (v. 17a).

13. En vista de l'entestament de Pau, l'Esperit es val ara d'una nova estratagema, a fi d'obligar-lo a definir-se: «Una criada, posseïda per un esperit endevinaire, ens sortí a l'encontre (ὑπαντήσαι ἡμῖν)» (16,16b). Aquesta criada, pels trets amb què la descriu Lluc, personifica els esclaus (παιδίσκη τινὰ) oprimits pels senyors de la societat pagana (οἱ κύριοι αὐτῆς, vv. 16 i 19) que se n'aprofiten (ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχεν τοῖς κυρίοις αὐτῆς, v. 16b; ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, v. 19); els esclaus veuen en la comunitat cristiana (ἡμῖν, vv. 16a i 17a) l'única via d'alliberament (δόξον σωτηρίας, v. 17c). L'escena, construïda en paral·lelisme amb la de l'endimoniat de Gergesses, fa contrastar el comportament de Jesús envers l'home esclavitzat per la societat pagana amb el de Pau. *a*) Ambdós es troben en terreny pagà: Lluc puntualitza de Gergesses, ἥτις ἐστὶν ἀντιπέρα τῆς Γαλιλαίας (Lc 8,26), i de Filips, ἥτις ἐστὶν πρώτη τῆς μερίδος Μακεδονίας πόλις κολωνία (Ac 16,12). *b*) En ambdues escenes els surt a l'encontre un personatge simbòlic masculí/femení posseït per un esperit: ὑπήντησεν (αὐτῷ) ἀνὴρ τις ἐκ τῆς πόλεως ἔχων δαιμόνια (Lc 8,27) / παιδίσκη τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνα ὑπαντήσαι ἡμῖν (Ac 16,16). *c*) Jesús comminà l'esperit immund a sortir de l'home (παρήγγειλεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου), però aquest s'hi resistí, molestat per la ingerència de Jesús, i cridà (ἀνακράξας): «Per què et fiques en els meus afers, Jesús, Fill del Déu Altíssim? Et suplico que no em turmentis» (Τί ἐμοὶ καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέομαί σου, μὴ με βασανίσῃς, Lc 8,28-29a); Pau, en canvi, profundament molest (διαπονηθεὶς δὲ Παῦλος; cf. Ac 4,2) pel crit

(ἐκραζεν) revelador de la pitonissa sobre la funció alliberadora del «nosaltres» (ἡμῖν): «Aquests homes són servents del Déu Altíssim, els quals ens inculquen un camí d'alliberament» (Οὔτοι οἱ ἄνθρωποι δούλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν⁴⁹ ὁδὸν σωτηρίας), es gira vers l'esperit endevinaire (τῷ πνεύματι, anafòric al v. 16) i el commina amb la invocació de Jesús com a Messies (*sic!*) a sortir de l'esclava (Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς), sortint aquest tot seguit sense oferir resistència (καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ) (Ac 16,17s); noti's en l'un i l'altre cas la típica forma d'invocar Déu dels pagans: «fill/servents del Déu Altíssim». *d*) L'esperit que tenia possessió del Gergesès era immund (ἀκάθαρτον, Lc 8,29a), demoníac (τὸ δαιμόνιον, v. 29d), és a dir, era un esperit adversari del pla de Déu, ja que arrabassava l'home amb freqüència (πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηπάκει αὐτόν, v. 29b) incitant-lo a la rebel·lió, i si bé la societat opressora reaccionava empresonant-lo i subjectant-lo amb cadenes i grillons (καὶ ἐδεσμεύετο ἀλύσειν καὶ πέδαις φυλασσόμενος, v. 29c), aquest trencava els lligams i era empès pel dimoni cap al despoblat (καὶ διαρρήσσων τὰ δεσμὰ ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαιμονίου εἰς τὰς ἐρήμους); l'esperit, en canvi, que té possessa l'esclava pagana no és immund, perquè no és contrari al designi diví, sinó endevinaire (πύθωνα, Ac 16,16a), dotat en aquest cas d'intuïció profètica (v. 17bc), essent Pau el qui, molestat per les seves freqüents revelacions (τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, v. 18a), l'expulsa obligant-lo a emmudir. Hi ha encara molts altres paral·lels i reminiscències textuais que ara no fan al cas.

14. La crítica que Lluc fa de l'actuació de Pau la palesa per mitjà de la frase d'inculpació dels pagans contra Pau i Siles (en lloc del «nosaltres», Siles torna a la palestra!): «Aquests homes, jueus com són, esvaloten la nostra ciutat, puix inculquen costums que nosaltres, que som romans, no podem acceptar ni practicar» (Οὔτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἔθῃ ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαῖοις οὖσιν, Ac 16,20b-21). Mitjançant aquesta frase,

49. A C H L P Ψ, molts min. i versions, Orig., Eust., Crisòst. Lucifer, etc.; ὑμῖν p 74 S B D E N, molts min. i versions.

construïda en paral·lelisme antitètic amb la del v. 17, Lluc qualifica ben diversament l'anunci que la comunitat cristiana, el «nosaltres», féu al paganisme oprimit i el que li fa la judaïtzant formada per Pau i Siles. El paral·lelisme és clar: *a)* Οὔτοι οἱ ἄνθρωποι (referit al «nosaltres», perquè se n'assabenti Pau, v. 17b) / Οὔτοι οἱ ἄνθρωποι (referit a Pau i Siles, perquè se n'assabentin els magistrats, v. 20b); *b)* καταγγέλλουσιν (el grup del «nosaltres») / καταγγέλλουσιν (Pau i Siles). L'antítesi salta a la vista: *a)* el grup del «nosaltres» és presentat com a «servents del Déu Altíssim» / Pau i Siles, com a «jueus que esvaloten la nostra ciutat»; *b)* el «nosaltres» inculca al paganisme oprimit «un camí d'alliberació» / Pau i Siles inculquen als ciutadans romans «costums que aquests no poden acceptar ni practicar», és a dir, en comptes d'alliberació, proclamen l'assimilació a Israel per l'acceptació dels mínims legals exigits pel concili de Jerusalem als creients vinguts del paganisme (cf. 16,4).

15. L'aparició i desaparició sobtada del «nosaltres» assenyala, doncs, per una banda, el redreçament de la missió envers els pagans i, per l'altra, la subsegüent frustració: quan Pau va acompanyat del «nosaltres» es troba en la línia del disseny diví; quan l'acompanya Siles, en la línia de les seves conviccions nacionals i religioses. El fracàs, de totes maneres, no serà total, ja que Déu tindrà cura de deslliurar temporalment Pau i Siles, que van de bona fe, de la presó pregona (vv. 24.26.27) i de la nit (v. 25) en què s'han involucrat ells mateixos, aconseguint que anunciïn el missatge alliberador del Senyor Jesús⁵⁰ a l'escarceller i a la seva família (16,31s), com a primera pedra pagano-cristiana de la futura comunitat de Filips. Aquest deslliurament és descrit en termes semblants al de Pere de la presó d'Herodes (12,4ss). No és ara, però, el moment de baixar a més detalls. La conversió de l'escarceller, motivada per l'alliberament temporal de Pau i Siles (al v. 35 tornen a ser a la presó; al v. 40 aniran a casa de Lídia i no a la de l'escarceller), constitueix un parèntesi (fins i tot literàriament els vv. 25-34 constitueixen un incís parentètic) prometedor enmig del caire judaïtzant que Pau continuarà imprimint a la missió (17,1ss). El fet que Pau i Siles es presentin

50. Πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου (Ac 16,31). Noti's la diferència entre aquesta invocació i la comminació ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ del v. 18c. Pau ja no anuncia el Messies als pagans, sinó el Senyor!

vers la fi com a «ciutadans romans» (vv. 37 i 38) és un altre indici de la consciència latent en ambdós missioners de quina hauria de ser llur identitat («romà» és símbol d'universalisme), renegant de la «jueva» (v. 20: símbol de tancament i de fanatisme legal): contrasti's si no el v. 20: ἄνθρωποι... Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες amb el v. 37: ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, quan Pau tracta de treure's l'espina de l'acusació formulada pels seus conciutadans «romans» (v. 21) que deien que ell i Siles eren «jueus» (v. 20).

3. Ac 20,2-6: reaparició del «nosaltres» a Filips

16. El «nosaltres» que havia desaparegut a Filips a 16,17 reapareix novament a Filips a 20,(5-)6, després que Pau s'hagués adreçat primerament, com de costum, als jueus de Tessalònica (17,1-3), Bèrea (17,10b-11), Atenes (17,17a), Corint (18,4s), Efes (18,19 i 19,8), i només indirectament o bé de forma subrogatòria als pagans (17,4b.12b.17b i ss; 18,6b-7; 19,9b-10). Allò que l'Esperit Sant no pogué aconseguir, per culpa de l'entestament de Pau a favor dels seus compatriotes jueus, ho aconseguirà, en part, l'obstrucció sistemàtica dels propis jueus a la predicació de Pau sobre la messianitat de Jesús (17,3.5; 18,5s; 19,9). En aquest estira i arronsa constant entre l'Esperit Sant, que vol portar la missió als pagans, i Pau, que la supedita a la mediació dels jueus, l'Esperit intenta, en primera instància —segons la versió del text occidental—, d'evitar que Pau afronti a Jerusalem el fulcre de l'oposició, fent-lo retornar a la província d'Àsia, per tal de fundar l'església d'Efes (19,1 var.)⁵¹. Més tard, una vegada Pau ja ha pres la resolució d'anar a Jerosòlima (19,21b), anteposant-ho al disseny de Déu que el vol a Roma (19,21c)⁵², l'Esperit l'invita —també segons la variant occidental (en l'un i l'altre cas la recensió corrent presenta una versió més neutra i esfumada dels mateixos «fets»— a tornar a través de Macedònia, en el precís moment en què havia manifestat la intenció (ἠθέλησεν, aor. manifestatiu) de fer-se a la mar cap a Síria (20,3 var.)⁵³. En aquesta

51. La rec. ordinària no conté aquesta interposició de l'Esperit, però manté la fundació de l'església d'Efes. Pot consultar-se *La darrera pujada* 2-5.

52. *Ibid.* 10, 28ss.

53. *Ibid.* 12-13.

ocasió torna a aparèixer el «nosaltres». Segons la recensió ordinària, ja en el v. 5; segons l'occidental, només en el v. 6.

17. El text de la perícopa (20,2-6) és part d'una seqüència narrativa que conté: *a*) la travessia de Grècia fins a Troas (20,2-6) i *b*) l'últim dia de l'estada a Troas (20,7-12). Les variants crítiques són molt nombroses i no menys les interpretacions⁵⁴. En l'una i l'altra recensió (ordinària = α i occidental = β) es distingeixen clarament: *a*) Pau, qui en el moment de fer-se a la mar a Grècia en direcció cap a Síria, amenaçat per una conjura dels jueus, resol (rec. α) o és invitat per l'Esperit (rec. β) a travessar Macedònia; acompanyat d'un nombrós seguici (rec. α)⁵⁵ o precedit per aquest (rec. β)⁵⁶ arriba a Troas, port de la província d'Àsia; *b*) un grup de Set individus presentats nominalment, acompanyants (segons la rec. α) o precursors (segons la rec. β) de Pau —probablement els portadors de la gran col·lecta—⁵⁷: tres de Macedònia (Sòpatros, Aristarc i Segon), dos de Galàcia (Gai de Derbe⁵⁸ i Timoteu de Listra) i dos d'Àsia (Fortunat i Tròfim), els quals s'anticipen i esperen a Troas l'arribada de Pau (rec. β) o del «nosaltres» (rec. α); *c*) el grup del «nosaltres», netament diferenciat de Pau⁵⁹, el qual reapareix novament a Filipis a l'igual que havia desaparegut, sense que se'ns donin cap mena

54. JACQUIER, AA 596s; HÄNCHEN, AG 515s; CONZELMANN, AG 124.

55. Segons la rec. α (ordinària): συνείπετο δὲ αὐτῷ p 74 S B 33 629 it (ar) vg syr (pal) cop (sa, bo) eth; afegint ἄχρι τῆς Ἀσίας A E P molts min. it (e, gig) syr (h) arm geo Crisòst.; συνείποντο (δὲ) αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Ψ syr (p). La versió siro-harcleana en el marge combina la rec. ordinària amb l'occidental (vegi's n. seg.).

56. El còdex D i la it (d), o rec. β (occidental), llegeixen al començament del v. 4: μέλλοντος οὖν ἐξίέναι αὐτοῦ (vegi's una fórmula semblant a 20,7!) μέχρι τῆς Ἀσίας, o sigui, no parlen de «seguiment» immediat de Pau per part dels Set, sinó senzillament de llur missió precursora: οὗτοι προελθόντες ἔμενον αὐτὸν ἐν Τρωάδι (v. 5), mentre que la rec. ordinària llegeix ἡμᾶς en lloc d'αὐτὸν, establint-se indirectament un contrasentit: com poden «posar-se en el seguici» (impf. successiu a l'aor. del v. 3) de Pau si se li «han anticipat» a Troas? Pots ser per a evitar, en part, aquest contrasentit el papir 74 i els còdexs sinaític i vaticà, entre altres (vegi's n. ant.), ometen «fins a l'Àsia», frase atestada, amb variants, en les dues rec. (vegi's també la n. 61).

57. JACQUIER, AA 597; F. F. BRUCE, *Commentary on the Book of the Acts*, Grand Rapids 1954 (?), reimpressió 1980, p. 405; STÄHLIN, AG 264; CONZELMANN, AG 124.

58. Llevat que s'accepti la var. occidental que llegeix *Doberius* de Doberes de Macedònia: «The Western reading Doberios or Douberios used of Gaius is undoubtedly right. A. C. Clark drew attention to it, and pointed to the existence of Doberes in Macedonia, cf. XIX. 29. The Alexandrian reading, 'of Derbe', is the easier one and therefore wrong. Here Clark 'scored at least one bull's-eye' (B. H. Streeter, *J. T. S.* XXXIV, 1933, 238), cf. Lagrange, *Critique textuelle*, 397 f. and *R.B.* 42, 1933, 426.» (C. S. C. WILLIAMS, *A Commentary on the Acts of the Apostles*, London 21964 [reimpressió 1975], p. 229s). Contràriament, CONZELMANN, AG 124.

59. En els vv. 7 i 13 (cf. 16,17 i 21,18).

d'explicacions, lleva àncores després de transcórrer a Filips les festes pasquals i aconsegueix Pau i els seus Set acompanyants o precursors a Troas⁶⁰. El fet que Lluc doni els noms propis de Set personatges indica que els atribueix molta importància, que es tracta d'un grup ben real i que a compleixen, com a grup, una funció ben precisa (el Set és el símbol de la universalitat; en el cas present, de les comunitats paganes de l'ecumene). D'altra banda, l'aparició sobtada del «nosaltres» i, precisament, a Filips és també un element significatiu, si bé molt problemàtic. Per a resoldre'l, caldrà fer una opció entre les moltes variants textuais, sobretot entre les recensions ordinària i occidental.

Bona part de les variants textuais donen la impressió de ser correccions per a evitar el contrasentit latent en la recensió ordinària entre l'«acompanyaven» Pau del v. 4 i el «precedint-nos» del v. 5 (des del moment en què no es qüestiona la inclusió de Pau en el «nosaltres»)⁶¹. Ara bé, la recensió occidental no sols no conté aquest contrasentit sinó que sembla oferir-nos una versió dels «fets» més arcaica: en primer lloc, supedita la iniciativa presa per Pau de fer-se a la mar cap a Síria a una conjura tramada contra ell pels jueus de Grècia, mentre que atribueix a una invitació de l'Esperit la

60. La complementació de les respectives lliçons de les rec. α i β en els vv. 4-5 i 6 fa que tant en l'una com en l'altra el «nosaltres» es faci a la mar a Filips després de Pasqua i aconsegueixi Pau i els Set a Troas, sense que cap d'aquests hagi passat per Filips:

— vv. 4-5:

- rec. α: συνέπιετο (-οντο: συνέπομαι és un hapax tant en el NT com en els LXX) δὲ αὐτῶ (Pau) ἄχρι τῆς Ἀσίας (cf. n. 61) Σώπατρος... .. οὔτοι (Pau + els Set) δὲ προελθόντες ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι.

- rec. β: μέλλοντος οὖν ἐξιέναι αὐτοῦ (Pau) μέχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος... .. οὔτοι (= els Set) προελθόντες ἔμενον αὐτὸν (Pau) ἐν Τρωάδι.

- v. 6 (comú): ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν... καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς (Pau + els Set) εἰς τὴν Τρωάδα...

HÄNCHEN, AG 515, no accepta que Pau vagi passar per alt la seva comunitat predilecta de Filips: «Dass Paulus seine Liblingsgemeinde nicht aufgesucht hat, ist aber so unwahrscheinlich, dass wir diese Möglichkeit nicht weiter berücksichtigen.» La majoria dels comentaristes considera que Pau va passar per Filips i tracta d'obviar el contrasentit «l'acompanyava(-ven) / ens precedien» amb el subterfugi que només els asiàtics se li «avançaren» (CONZELMANN, AG 124).

61. Així el sing. συνέπιετο tractaria d'obviar el οὔτοι δὲ προελθόντες del v. 5 insinuant que només l'«acompanyava» Σώπατρος. La lliçó προελθόντες de S B* E^{tr} H L P Ψ i molts min., millor atestada que προελθόντες (p 74 B^c D molts min. latt: cf. CONZELMANN, AG 124), podria constituir un altre intent d'evitar aquest contrasentit. Ja hem assenyalat (nn. 55s) l'omissió de «fins a l'Àsia» per part del p 74 S B i algunes versions.

«travessia» de Macedònia (20,3 var.); segonament, no diu que el grup dels Set «acompanyin» Pau, sinó que «en el moment en què Pau anava a sortir cap a l'Àsia, Sòpatros, natural de Pirre de Bèrea... i Tròfim, aquests s'avançaren i l'esperaren a Troas» (20,4s var.); en tercer lloc, en reparèixer el «nosaltres» en el v. 6, i no ja en el v. 5, es distingeix amb més claredat del grup dels Set precursors de Pau i es remarca llur partida definitiva (ἐξεπλεύσαμεν... ἀπὸ)⁶² de Filips.

18. En vista de la direcció que imprimeix Pau a la «travessia» de Macedònia —segons aquesta versió dels «fets»—: «En el moment, doncs, en què ell anava a sortir cap a l'Àsia», és a dir, cap a l'Orient en direcció a Jerusalem (en comptes de prosseguir cap a l'Occident en direcció a Roma), es posen en moviment dos grups ben diferenciats: el grup dels Set precursors, «que l'espera a Troas», port d'entrada a la província d'Àsia, i el grup del «nosaltres», el qual no surt de Filips fins «passats els dies dels Àzims». El primer grup, per analogia probablement amb el grup dels Setanta que preparà l'anada de Jesús a Samaria camí de Jerusalem (Lc 9,51-10,24), prepara a Pau l'anada a l'Àsia, en missió precursora (tema molt repetit en l'Evangeli: Lc 9,52; 10,1; 19,29), camí també de Jerusalem, si bé amb els termes invertits. En efecte, mentre Jesús *calia* (segons el designi diví) que morís a Jerusalem i realitzés a partir d'allí el seu èxode (9,31; 13,33), Pau *calia* que anés directament a Roma, sense passar per Jerusalem (Ac 19,21c)⁶³. El segon grup, en canvi, que l'havia deixat a Filips, després que Pau, obstinat a privilegiar els jueus, hagués fet emmudir l'esperit endevinaire que li pregonava amb insistència la funció alliberadora del «nosaltres» envers els pagans (16,17ss), no se li reuneix de seguida, sinó que celebra primer la Pasqua a Filips, insinuant així Lluç que Pau ha passat per alt la seva comunitat predilecta, com farà tot seguit amb la no menys preferida d'Efes (20,16). L'aparició d'aquest grup ve després de l'últim avís *directe* de l'Esperit (εἶπεν δὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶ, 20,3 var.) i després que Pau, un cop arribat a Macedònia, hagi pres definitivament la

62. ἐκπλέω, perfectiu (B. - D. 318,5) de πλέω, connota la partida definitiva d'un lloc familiar, després d'una llarga estada: Ac 15,39; 18,18 (ἐπλευσεν D), mentre ἀποπλέω assenyala només la materialitat del punt de partida: 13,4 (ἐκεῖθεν); 14,26 (*id.*); 20,15 (*id.*), 27,1.

63. Cf. *La darrera pujada* 31, 26 i *passim*.

direcció oposada: Àsia, Síria, Jerusalem⁶⁴. D'ara endavant, i fins a l'arribada a Roma al capdavant d'una inacabable marrada, l'acompanyarà aquest grup, no sense notables i significatives absències, com comprovarem tot seguit. La presència de la comunitat de l'Esperit servirà per a recordar a Pau que la meta que el designi diví li té assignada no és Jerusalem / judaisme (vegi's el que direm més endavant a propòsit de 21,12) sinó Roma / paganisme; per això desapareixerà d'escena «inexplicablement» en diverses ocasions, sobretot durant la llarga captivitat de Pau per les presons de Jerusalem i de Cesarea.

Acabem de donar una interpretació de la sobtada aparició del «nosaltres» novament a Filips atenint-nos preferentment a la narració dels «fets» que ofereix la recensió occidental. En la recensió ordinària l'aparició del «nosaltres» és igualment sobtada i també a Filips⁶⁵, però la seva anticipació en el v. 5 dóna peu que s'inclogui Pau en aquest plural tan enigmàtic. Ja hem apuntat que, fins i tot de la versió dels «fets» que ofereix aquesta recensió, no se'n segueix que Pau es vagi aturar a Filips, malgrat els escarafalls que fan els comentaristes davant aquesta possibilitat (per què no els fan igualment quan Pau tot seguit, a 20,16, evita de passar per Efes?). En canvi, en la segona part de la seqüència (20,7-12) les variants entre l'una i l'altra recensió són menys importants i no incideixen tan directament en la interpretació del text.

4. *Ac 20,7-12: presència i absència del «nosaltres» en la reunió de Troas*

19. La segona part és profundament marcada per la diferenciació entre el «nosaltres», d'una banda, i Pau i «ells», de l'altra, a l'inici de la reunió: «Però el primer dia després del dissabte (cf. Lc 24,1), estant nosaltres units per a partir el pa (cf. 24,30.35), Pau es posà

---

64. La invitació feta per l'Esperit a Pau de ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας no va encaminada a fer que Pau eviti la travessia per mar i prossegueixi la ruta per terra (no tindria cap sentit), sinó que tracta de posar-lo novament en el camí «recte» que ja li havia marcat a 16,6-10 i que el mateix Pau, a 19,21c, reconeix que li ha estat assignat: Macedònia-Roma.

65. «'Wir' taucht (in Philippi! Vgl 16,16) wieder unvorbereitet auf» (CONZELMANN, AG 124).

a argumentar (διελέγετο)⁶⁶ davant d'ells, havent-se proposat de partir l'endemà, i allargà el discurs fins a mitjanit» (Ac 20,7). Aquesta diferenciació entre el «nosaltres» i Pau perdurarà fins a la transició vers la nova seqüència: «Nosaltres, en canvi, havent-nos anticipat a la nau (havent pervingut a la nau A B* E P, etc.; havent baixat cap a la nau D^{er} it [gig] sy[p]) ens férem a la mar en direcció a⁶⁷ Assos, on havíem de recollir Pau, perquè així ho havia disposat ell, a saber⁶⁸, de fer el viatge a peu» (20,13). La diferenciació, al començament, apareix amb nitidesa mercès a) als diversos objectius que persegueixen els uns i l'altre: «partir el pa» / «argumentar davant d'ells»; b) als diversos aspectes dels verbs respectius: un estat marcat pel perfet συνηγμένων ἡμῶν que s'havia de cloure amb una acció puntual continguda en l'aorist κλάσαι ἄρτον, d'una banda, i la incoació d'una acció iterada que interromp l'estat i el propòsit precedents senyalitzada pel canvi de subjecte en les oracions en imperfet ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς... παρέτεινέν τε τὸν λόγον, de l'altra; i c) a la comprovació del fet que la fracció del pa no tindrà lloc fins al v. 11, sense mencionar però el «nosaltres» —com seria d'esperar— puntualitzant que la féu Pau (κλάσας τὸν ἄρτον: l'article és anafòric al v. 7) i que en menjà i insistint, per tercera vegada, que conversà llargament fins a l'albada. La diferenciació en la transició, ja de per si molt clara, apareix en la recensió occidental estretament unida a l'escena de Troas mitjançant un afegitó (cursiva): «*Mentre ells (el) saludaven*, (Pau els) portà el noieta (ἤγαγεν τὸν νεανίσκον: cf. v. 9) viu, i (ells) es consolaren sense mesura. Nosaltres, en canvi, havent baixat cap a la nau, ens férem a la mar cap a Assos, on havíem de recollir Pau...» (20,12-13a). La recensió corrent és més

66. Segons CONZELMANN, AG 105, el verb διαλέγομαι «hat ... bei Lk bereits die Bedeutung 'predigen' angenommen». Ara bé, a 17,2 (la primera vegada que l'empra!) no té certament el sentit de «predicar», exposant simplement la bona notícia, com fins ara havia fet (cf. 13,5.7.12.15.32.42.44.46, etc.), sinó el sentit més tècnic d'«argumentar, presentar o formular arguments, argüir donant raons a favor o en contra» a partir de les Escripures (VT), a base d'interpretar-les i adduir-les com a prova, sobre la «messianitat» de Jesús. Aquesta «forma d'argumentar» l'inicia Pau (a partir del moment en què l'acompanyen Siles i Timoteu) sempre amb els jueus, en llurs sinagogues, i només indirectament o un cop ja ha fracassat amb ells l'entaula amb els pagans (cf. 17,17; 18,4s.19; 19,8-10), després que en l'etapa anterior (acompanyat de Bernabé) s'hagués persuadit de llur enduriment respecte del Messies Jesús.

67. D'empra εἰς en comptes de ἐπι, a l'igual que a 20,3 (tant en l'una com en l'altra rec.).

68. D'afegeix ὡς (μέλλων), correlatiu de οὕτως.

curta, no relaciona ambdós versets i atribueix a «ells» i no a Pau l'acció de «portar»: «Portaren però el nen (ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα) viu i es consolaren sense mesura. Nosaltres, en canvi, havent-nos anticipat (havent pervingut) a la nau, etc.»

20. Molts comentaristes noten, amb raó, que el fil de la narració no té la fluïdesa que caldria esperar, per causa de la inclusió del v. 11 entre els vv. 10 i 12. Aquesta anomalia és més palesa encara en la recensió occidental, ja que Pau apareix —com acabem de comprovar— com a subjecte del verb «portar». La majoria s'inclina per un defecte de composició del redactor en assumir una historieta independent sobre un relat de miracle⁶⁹.

21. Ara bé, s'imposa realment una aital «solució»? Tingui's en compte que Lluc té especial interès a atribuir la desgràcia del noi, anomenat per contrast «Bonaventura», a la llargària desmesurada de l'argumentació entaulada per Pau: «Però un noi anomenat Bonaventura que seia a la finestra (sobre la finestra D)⁷⁰, abalançant-se per efecte d'un son profund (dominat per un son pesat D) degut al fet que Pau argumenava més del compte, havent-se abalançat del tot arran de (rendit per D) la son caigué daltabaix des del tercer pis⁷¹ i fou aixecat mort» (20,9). La son profunda (pesada) que fa abalançar (domina) el noi és conseqüència directa de la desmesurada llargària de l'argumentació de Pau: καταφερόμενος (κατεχόμενος) ἤμων βαθεῖ (βαρεῖ) διαλεγόμενου τοῦ (om. D) Παύλου ἐπὶ πλεῖον. Ambdós participis són en present, marcant una simultaneïtat, però el segon és construït en genitiu absolut implicant una il·lació causal entre la son i la llargària de l'argumentació⁷²: per això repeteix el verb διαλέγομαι (cf. v. 7) i hi afegeix ἐπὶ πλεῖον. La son, al seu torn, serà la desencadenant (causant) material de la desgràcia: κατενεχθεῖς

69. CONZELMANN, AG 125: «V 11 stört zwischen 10 und 12. Löst man 7 und 11 aus, dann wird die Geschlossenheit des Stückes deutlich: es bleibt eine profane Geschichte mit volkstümlich-komischem Einschlag»; HÄNCHEN, AG 519s.

70. ἐπὶ τῆς θυρίδος rec. α; ἐπὶ τῇ θυρίδι rec. β: en ambdues rec. «finestra» porta article. En la rec. β l'article és anafòric a ὑπολαμπάς del v. ant.: «Hi havia però en el lloc on érem reunits moltes lluernes», no així en la rec. α: «Hi havia però en el lloc on érem reunits moltes llumeneres.»

71. De fet era el segon pis, ja que es comptabilitzava el pla terrè (HÄNCHEN, AG 518).

72. CONZELMANN, AG 124, l'explicita en la traducció: «weil Paulus so lange redete».

ἀπὸ (ὑπὸ) τοῦ ὕμνου (amb article referencial) ἔπεσεν... Malgrat Hänchen digui que no s'ha d'interpretar com a simbòlic⁷³ el nom d'aquest «malaurat» noi, Bonaventura, no deixa de ser xocant que precisament el personatge a qui sobrevé aquesta malaventura es digui Εὐτυχος! Coneguda la tendència lucana a atribuir valor significatiu als noms, m'inclino a retenir aquesta paradoxa com a intencionada.

22. Un cop més, Lluc critica de forma velada la manera de procedir de Pau: és un aimant de formular arguments a l'estil dels rabins, mestres o doctors de la Llei (el verb διαλέγομαι és emprat amb preferència per Lluc i, per cert, en el llibre dels Fets i sempre en relació amb Pau: Ac 17,2.17; 18,4.19; 19,8.9; 20,7.9; 24,12.25: vegi's la n. 66). L'efecte d'aquesta interminable argumentació és la son profunda (pesada) dels oients, personificats aquí pel «noi assegut a (sobre) la finestra»⁷⁴ (noti's la típica forma indefinida com introdueix Lluc un personatge representatiu: καθεζόμενος δὲ τις νεανίας ὀνόματι Εὐτυχος), son que produeix l'esmortiment de la comunitat. Per això, mentre perduri la «causa» no desapareixerà l'«efecte». Lluc ho deixa endevinar invertint contra tota lògica els vv. 11 i 12: tan bon punt i només un cop Pau ha sortit (οὕτως ἐξῆλθεν, v. 11), és a dir, un cop ha acabat definitivament de parlar —Lluc té interès a precisar que Pau no sortí immediatament després de partir el pa i de menjar-ne, sinó després de conversar llargament fins a l'albada: ἐφ' ἱκανόν τε (δὲ) ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν— poden (pot) portar el nen (noiet) amb vida a la sala de dalt. Observi's que, després de la caiguda mortal del noiet, Pau no segueix «argumentant» (vv. 7 i 9), sinó que enceta una nova forma literària, la «conversa» (v. 11: ὁμιλήσας), que no produeix l'ensopiment de la comunitat, ans l'edifica de forma constructiva. Aquest canvi de procediment s'ha degut a la comprovació per part de Pau dels efectes negatius de l'«argumentació», en adonar-se que aquesta no condueix a res de positiu.

23. L'anomalia que els comentaristes moderns han intentat de resoldre fent recurs a la història de la redacció es pot explicar des

73. HÄNCHEN, AG 518: «nicht symbolisch ('Glückspilz') aufzufassen».

74. S. - B. II 753 constata: «In einer solchen Fensterluke sass einmal Hillel (um 20 v. Chr.), um den Lehrvorträgen des Shemaja und des Abtaljon zu lauschen.»

del mateix text, sempre que no es margini, per principi, la possible existència d'un sentit simbòlic-teològic. Molts comentaristes fan notar les semblances entre la forma com Elies i Eliseu ressuscitaren el fill d'una vídua, respectivament de la Sunamita (3R 17,17ss i 4R 4,34ss LXX), amb la forma com Pau es posà damunt del noi i l'abraçà, dient-los que no s'alarmessin perquè la vida del noi era en ell (Ac 20,10). Trobem una construcció semblant en la resurrecció de Tabita per part de Pere (9,40s), solcada d'una sèrie de reminiscències de la resurrecció de la filla de Jaire per part de Jesús (Lc 8,52b.54s i Mc 5,39.41s). ¿No es tractarà d'una forma literària ja estereotipada, destinada a descriure situacions humanes amb un llenguatge gràfic ple de gestos simbòlics? Lluc es valdria d'aquest llenguatge septuagintal per a descriure sigui la situació-límit en què es trobava la comunitat judaïtzant supervisada per Pere, sigui la de la comunitat congregada entorn de Pau i instruïda per ell, tal com havia fet en l'Evangelí en descriure la fatal situació d'Israel, personificat per la filla de Jaire que tenia «dotze anys», sotmès a la sinagoga, a qui Jesús donà la mà perquè s'aixequés de nou.

24. És simptomàtica l'absència del «nosaltres» durant tot aquest relat referent a Bonaventura (vv. 9-12), més encara tenint en compte que en el v. 7 ha afirmat que la comunitat representada pel «nosaltres» estava reunida per a partir el pa, mentre que en el v. 11 diu senzillament que Pau «havent partit el pa i havent(-ne) menjat... sortí». L'explicació més òbvia sembla ser aquesta: el grup de l'Esperit, reunit per a celebrar l'Eucaristia, no participa en la forma com Pau instrueix la seva comunitat, forma que a la llarga li produeix la mort per cansament. Per això ha diferenciat Lluc a l'inici les intencions del grup representat pel «nosaltres», «estant nosaltres reunits per a partir el pa», del propòsit de Pau, «Pau es va posar a argumentar davant d'ells». A partir del moment en què Pau ha pres la iniciativa i durant la inacabable argumentació, interrompuda a mitjanit per la caiguda del noiet i seguida a continuació per la fracció del pa a càrrec de Pau i d'una conversa fins a trenc d'alba, el grup del «nosaltres» resta absent. Un cop Pau ja ha sortit i han (els ha) portat a dalt el noiet viu, tornen a l'escena, precedint-lo per mar fins a Assos. La presència del «nosaltres», en canvi, subratlla l'activitat que és pròpia de la comunitat de l'Esperit, la fracció del pa a la sala de dalt, la sala íntima de les reunions comunitàries, ornada d'abundants llumeneres (lluernes D). El mot emprat per a designar-la, τὸ

ὑπερφῶν, i l'oració de relatiu amb valor d'adverbi local construïda en forma perifràstica (οὗ ἡμεν συνεγμένοι) recorden de prop la sala on es reunia la comunitat jerosolimitana (1,13: εἰς τὸ ὑπερφῶν οὗ ἦσαν καταμένοντες) per a pregar i arrecerar-se⁷⁵. L'abundància de llum, deguda a les moltes llànties (lluernes), dona un to festiu i alegre a la reunió de la comunitat.

25. D'altra banda, en cap de les dues vegades en què s'ha fet menció de Troas (16,8-11 i 20,5-12) no es parla de la constitució/existència d'una comunitat autòctona. Qui són, doncs, aquests «ells» davant dels quals argumenta Pau el diumenge que termina una estada de set dies precisos (20,6s), els oients representats per en Bonaventura (20,9s) que es consolen sense mesura quan el noi et es reintegra a la sala comunitària (20,12)? La lògica de la narració inclina a identificar-los amb els Set acompanyants de Pau que s'avançaren precisament fins a Troas (20,5s)! Serien els representants reals de les comunitats fundades per Pau, supeditades a les fluctuacions de les seves decisions i iniciatives. El text occidental en llegir Εὐτυχος en lloc de Τυχικός ja en el v. 4 avalaria aquesta identificació: el personatge simbòlic «Bonaventura» del v. 9 representaria la «jove» comunitat que «acompanyava» Pau.

5. *Ac 20,14-38: presència del «nosaltres» en la travessia fins a Milet i absència durant el comiat de Pau amb els responsables d'Efes.*

La seqüència que ara analitzarem marca una nova fita en el llarg periple de Pau. El grup del «nosaltres» és present en totes i cada una de les estacions succintament descrites, però s'absenta durant el llarguíssim comiat de Pau a Milet amb els responsables de l'església d'Efes, reapareixent en el moment d'embarcar-se (21,1a), transició vers una nova seqüència. La seqüència té també dues parts ben marcades: *a)* travessia de Troas a Milet (20,14-16) i *b)* sojorn a Milet (20,17-38), igual que l'anterior: *a)* travessia de Grècia fins a Troas (20,2-6) i *b)* sojorn a Troas (20,7-12).

75. CONZELMANN, AG 27s: «Das Obergemach ist Stätte von Gebet und Gespräch (Ac) 20,8 (a propòsit de 1,13), Dan 6,11, der Zurückgezogenheit Mart Pol 7,1.»

26. La primera part de la seqüència es caracteritza per la presència constant del «nosaltres» acompanyant Pau, un cop aquest se'ls ha ajuntat a Assos, fins a les portes de Milet. Tant el reagrupament, a l'inici, com la nova separació, a la fi, van curiosament marcats per una oració explicativa: «Nosaltres, en canvi, havent-nos anticipat (havent pervingut; havent baixat cap) a la nau ens férem a la mar cap (en direcció) a Assos, on havíem de recollir Pau, perquè (γὰρ) així ho havia disposat ell, a saber, de fer el viatge a peu» (20,13); «... i l'endemà passat l'altre arribàrem a Milet, perquè (γὰρ) Pau tenia decidit de passar per alt Efes, a fi que no se li escaigués de perdre temps (no fos cas que se li escaigués algun impediment D vg) a l'Àsia, puix (γὰρ) tenia pressa —si li era possible (om. D)— per ser a Jerosòlima⁷⁶ el dia de la Pentecosta» (20,15c-16). Com hem vist en altres ocasions, quan el redactor va a silenciar la presència del «nosaltres» té bon compte de diferenciar entre aquest grup i Pau. El grup de l'Esperit no es fa responsable de les decisions personals ni de les presses de Pau de ser a Jerusalem per la diada de Pentecostès.

Com de costum, Lluc no explicita quins són els mòbils que empenyen Pau a anar a Jerusalem i que l'urgeixen a ser-hi per la festa de la Pentecosta, ni tampoc que hi pugi per a aportar-hi la gran col·lecta de les esglésies de Macedònia i Grècia, però ha deixat dit que l'acompanyaven Set representants d'aquelles esglésies i li farà dir més tard que havia pujat a Jerusalem per a fer almoines als consagrats (24,17). Aquest silenci és sospitos si tenim en compte que en ocasió de l'escassetat universal que s'esdevingué en temps de Claudi (11,28), Lluc precisa que Bernabé i Saule, comissionats per l'església pagana d'Antioquia, pujaren a Jerusalem per a lliurar-hi un socors destinat a mitigar la fam dels germans jueus (11,29s; 12,25). I és que Pau volia compensar d'alguna manera amb béns materials (les esglésies paganes en tenen de sobres perquè frueixen de la benedicció de Déu!)⁷⁷ els béns espirituals que els consagrats de Jerusalem havien comunicat als pagans (cf. Rm 15,24-27). La Pentecosta era la millor avinentesa que se li presentava per a aquesta «restitució». D'aquesta manera, Pau espera de congraciar-se amb l'església jueva,

76. Ἱεροσόλυμα B C D majoria min. latt; Ἱερουσαλήμ p 74 S A E Ψ pocs min.

77. Tema desenrotllat en *La darrera pujada* 57s i nn. corresponents.

cada cop més aferrissada a la Llei (cf. Ac 21,20), i evitar així que proliferi el proselitisme dels judaïtzants.

27. La segona part conté el comiat de Pau amb els responsables de l'església d'Efes que ha fet cridar a Milet, puix té por que un cop a Efes la comunitat el podria fer desistir dels seus plans llargament pensats: «perdre temps (un impediment) a l'Àsia», tenint en compte que ha «perdut» set dies a Troas, altres 5 ó 6 esperant la vinguda dels responsables⁷⁸, que en passarà altres 7 a Tir i molts a Cesarea (21,4.10), no sembla admetre cap altra explicació plausible⁷⁹ que la d'un prolongat sojorn a Efes a instàncies de la comunitat. Durant el llarg comiat que Pau, en primera persona singular, adreça als dirigents o responsables de l'església d'Efes no hi ha cap referència al «nosaltres». Ni tan sols, i això és més estrany encara, quan diu a la fi: «i l'escortaren fins a la nau» (20,38b). Només llavors reapareix el «nosaltres»: «Però quan s'escaigué el moment de fer-nos a la mar, després de separar-nos d'ells, navegant de dret arribàrem a Cos» (21,1ab). El text, pres a la lletra, ens ve a dir que el grup del «nosaltres» restà a port i que no acompanyà Pau al lloc de reunió amb els dirigents. Dir que Lluc els ha silenciats, perquè el viatge ha estat interromput⁸⁰, es contradiu amb el que ha dit a Troas, on assistiren a la reunió (20,7s). Lluc es val d'aquest artifici per a subratllar novament que la comunitat de l'Esperit no té res a veure amb els plans que Pau s'ha traçat dirigint-se a Jerusalem ni amb la seva presumible mort a mans dels jueus. Com sempre, la recensió occidental és més explícita encara: «i l'escortaren fins a la nau, i havent-hi pujat ens férem a la mar; després de separar-nos nosaltres d'ells, navegant de dret, etc.» O sigui que insisteix en la distinció entre «ell» (Pau), «nosaltres» (la comunitat de l'Esperit) i «ells» (els dirigents de l'església d'Efes)! El grup del «nosaltres» s'ha quedat figuradament al peu de la nau esperant que Pau cloqués aquest llarg i inútil parèntesi.

78. CONZELMANN, AG 125: «Als Begründung für die Eile ist die Angabe über die Zusammenkunft in Milet jedenfalls merkwürdig. Bis die Epheser hier waren, dauerte es mindestens 5 Tage (Luftlinie Milet-Ephesus ca 50 km; der Landweg war bedeutend länger).»

79. CONZELMANN, AG 125: «Deutlich ist, dass Paulus Ephesus nicht mehr betreten konnte, was Lk aber nicht sagen kann.» Però el text no dóna peu a una aital explicació. Pau no tem d'anar a Efes, sinó al contrari, d'haver-s'hi de quedar massa temps!

80. CONZELMANN, AG 125s: «Da die Reise unterbrochen wird, wird auch das 'Wir' sistiert.»

6. *Ac 21,1-6: presència del «nosaltres» en la travessia fins a Tir i durant l'estada amb la comunitat*

28. Una altra seqüència calcada sobre les dues anteriors, constant també de dues parts: *a)* travessia de Milet fins a Tir (21,1-3) i *b)* sojorn a Tir (21,4-6). En iniciar-se la travessia, segons acabem de veure, ha tornat a aparèixer el «nosaltres». En interrompre's, Lluc dóna també la pertinent explicació: «perquè (γὰρ) allí la nau havia de descarregar la mercaderia» (21,3b). Noti's que la travessia anterior havia estat interrompuda per voluntat de Pau («perquè Pau tenia decidit de passar per alt Efes»), d'altra manera el més normal hauria estat que hagués finalitzat a Efes, on hi havia una comunitat, i no a Milet, d'on no consta que n'hi hagués cap. Ara la interrupció no és deguda a una decisió personal de Pau, sinó a un agent merament extern. Altrament no s'haurien aturat a Tir. Una altra observació interessant: Lluc se serveix d'un joc de paraules, la paronomàsia, per a contraposar, a l'inici i al terme de la seqüència, l'actitud del grup del «nosaltres» envers els dirigents o responsables de la comunitat d'Efes i envers els membres de la comunitat de Tir. En el primer cas empra el verb ἀποσπάω, en la locució (ἡμᾶς) ἀποσπασθέντας (-ντες B E L etc.; ἀποσπασθέντων δὲ ἡμῶν D*) ἀπ' αὐτῶν; en el segon, el verb ἀπασπάζομαι, en la locució ἀπησπασάμεθα ἀλλήλους. El «nosaltres» no saluda els dirigents, sinó que es féu a la mar, «després de separar-se d'ells» (o bé «havent-nos separat d'ells, navegàrem...»); dels membres de la comunitat, en canvi, no se separa, sinó que «ens saludàrem mútuament». Amb els primers no hi ha més contacte que aquest «allunyar-se»; amb els segons s'hi estatjaren set dies, en plena sintonia. Una tercera observació: després de separar-se el grup del «nosaltres» dels preveres, Lluc constata —com ho havia fet a 16,11 (les dues úniques ocasions en què empra el verb εὐθυδρομέω)— que «navegant de dret arribàrem a Cos». És a dir, tant en deixar la província d'Àsia en direcció a l'objectiu proposat per l'Esperit (16,11) com en separar-se dels preveres d'Efes, Lluc té interès a subratllar que ens trobem en el camí *recte!* Finalment, una quarta i última observació: el verb ἀποσπάω és emprat per Lluc en tres ocasions significatives: 1) Lc 22,41, quan Jesús «se separà» dels deixebles cosa d'un tret de pedra, perquè aquests no sintonitzaven amb la seva concepció d'un Messies sofrent; 2) Ac 20,30, quan Pau prevé els dirigents de l'església d'Efes

de la traïció d'alguns d'ells que intentaran «separar» els deixebles arrossegant-los rere d'ells; 3) Ac 21,1a, quan els components de la comunitat de l'Esperit «se separaren» dels dirigents de l'església d'Efes. Parafraçant podríem afirmar que només un cop el «nosaltres» s'ha separat definitivament dels líders de l'església d'Efes el grup pot navegar de dret cap a Cos. La recensió occidental conserva aquest matís (present també en la variant senyalada del text ordinari) en precisar que, primer, «havent pujat a la nau ens férem a la mar» i, segonament, que «després de separar-nos d'ells navegant de dret arribàrem a Cos». O sigui que la «separació» equival a una «distançiació» i té com a conseqüència un «navegar de dret».

29. La segona part de la seqüència diu textualment que «havent trobat els deixebles (amb article) vam romandre allí (a Tir) set dies» (21,4a). El grup del «nosaltres», sabedor de l'existència d'una comunitat de deixebles, va a la seva recerca (ἀνευρόντες conté aquest matís)⁸¹, els troba i roman amb ells una setmana sencera («set dies» comporta una totalitat de temps, com a 20,6c). L'objecte d'aquesta recerca i d'aquest enter sojorn el descriu a continuació: «els quals deien a Pau una i altra vegada (ἔλεγον, imperfet iteratiu) moguts per l'Esperit (διὰ τοῦ πνεύματος; els deixebles són «instruments» de l'Esperit) que no es dirigís (μὴ ἐπιβαίνεν) a Jerosòlima» (21,4b). Es tracta del segon advertiment de l'Esperit, segons hem desenrotllat en un altre article⁸² (el primer —segons confessió del propi Pau als responsables de l'església d'Efes— li havia estat reiterat per l'Esperit Sant «de ciutat en ciutat», 20,23)⁸³, avís que es fa cada vegada més concret a mesura que Pau persisteix en la direcció presa. El grup del «nosaltres», aquesta vegada, no és aliè als esdeveniments de Tir, sinó que hi participa activament: «però quan s'escaigué d'haver acomplert nosaltres aquells dies» (21,5a) connota l'acompliment d'un període prefixat, durant el qual els profetes pagano-cristians de la comunitat de Tir instaven Pau a no continuar el viatge en direcció a *Jerosòlima* (sentit neutre). Se'n dedueix que no estaven assabentats de les segones intencions de Pau, com n'estaven els preveres d'Efes,

81. F. ZORELL, *Lexicon Graecum Novi Testamenti*, Paris ³1961, c. 113: «reperio eum quem quaesivi»; M. ZERWICK, *Analysis philologica Novi Testamenti Graeci*, Romae ³1966, p. 311: «quaesitum reperio».

82. *La darrera pujada* 16-20.

83. *Ibid.* 21s.

després que Pau els revelés sense embuts que anava a *Jerusalem* (sentit sacral) lligat per una decisió personal (20,22). A diferència de Pau a Milet (20,38c), tota la comunitat —amb les dones i els nens— escorta el «nosaltres» fins a la platja, on agenollats preguen plegats (21,5). Després d'acomiar-se els uns dels altres, el «nosaltres» puja a la nau, mentre els membres de la comunitat de Tir retornen a casa seva (21,6). Aquest cop sí que la comunitat de l'Esperit ha assumit plenament tant la travessia, interrompuda «accidentalment» (voler diví!) a Tir, com el sojorn amb la comunitat profètica. La seva presència significa un recolzament o una confirmació de la línia volguda per l'Esperit Sant.

7. *Ac 21,7-14: presència del «nosaltres» durant la travessia i el sojorn a Ptolemaida i Cesarea*

30. També aquesta seqüència conté dues parts ben marcades: *a*) la travessia de Tir fins a Cesarea (21,7-9) i *b*) un fet significatiu esdevingut durant el sojorn a Cesarea (21,10-14). La primera part conté només dues etapes: 1) de Tir a Ptolemaida, on «donarem per acabat el viatge per mar», i 2) de Ptolemaida a Cesarea, per terra.

Al terme de la primera etapa, «havent saludat els germans restarem un dia amb ells» (21,7). A Ptolemaida hi ha, doncs, una comunitat, però no s'esdevé cap fet remarcable, llevat de la precisió: «nosaltres, en canvi, havent donat per acabat el periple, de Tir vam arribar a Ptolemaida», precisió que sembla contenir una certa intencionalitat. Recordi's que les dues etapes anteriors foren interrompudes sigui per una decisió personal de Pau (20,16) sigui per una circumstància externa (21,3b), mentre que aquí són els personatges involucrats en el «nosaltres» els qui «donen per acabat» (ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες) el periple per mar.

La segona etapa constitueix la meta d'aquesta seqüència, Cesarea, ciutat que porta el nom del Cèsar —personificació del paganisme—, terme de l'èxode que realitzà Felip (8,40b) un cop hagué après arran del fracàs a Samaria (8,5-24) a deixar-se conduir dòcilment per l'Esperit Sant (8,26-40a). En arribar-hi, «havent entrat a la casa de Felip l'evangelista, un dels Set, restarem amb ell» (21,8). Tots els detalls són interessants. «La casa de Felip» és el lloc on s'aplega la comunitat de Cesarea (vv. 11-12), constituïda majoritàriament per

pagans convertits per Felip. D'ell es precisa que és «l'evangelista», és a dir, el que proclama la bona notícia de Jesús (cf. 8,35 i, amb les degudes reserves, 8,5.12), i que és «un d'aquells Set» (cf. 6,3.5), el capdavanter, després de la mort d'Esteve, del grup hel·lenista que propicià el naixement de la primera església «cristiana» d'Antioquia, de l'església destinada al món pagà (el número set és la marca de totalitat corresponent a les nacions paganes: 7 – LXX). Felip, diu tot seguit, «tenia quatre filles verges profetesses» (21,9). Segons hem explicat en un altre indret⁸⁴, Lluç descriu amb aquesta frase la situació d'entera fidelitat a Déu («verges») de la comunitat de Felip («tenia quatre filles», les quatre dimensions de la comunitat de Cesarea), dòcil a les directrius de l'Esperit («profetesses»).

31. Un cop ha descrit la situació de la comunitat, Lluç narra un fet singular: «Quan ja feia molts dies que hi érem, davallà un profeta de la Judea anomenat Àgab» (21,10). Una nova «davallada» de la Judea —judaisme!— d'Àgab, ara però tot sol: recordi's que la primera vegada «els profetes», en plural, vinguts de Jerosòlima, venien a confirmar l'església naixent d'Antioquia, mentre que la missió d'Àgab era la de predir l'esdeveniment d'una escassetat universal⁸⁵. «I havent vingut cap a nosaltres (Havent però revingut cap a nosaltres D)⁸⁶ i havent pres la corretxa de Pau, després de lligar-se ell mateix els peus i les mans digué: Això diu l'Esperit Sant: L'home a qui pertany la corretja aqueixa, així el lligaran a Jerusalem els jueus i el lliuraran a mans de pagans» (21,11). Aquesta escena simbòlica, reminiscència de les accions simbòliques dels profetes veterotestamentaris, és escrita en paral·lelisme amb l'escena de la primera aparició d'Àgab⁸⁷. Es tracta d'una acció premonitòria que presagia la mala fi de Pau a mans dels jueus de Jerusalem. Així ho comprenen les dues comunitats profètiques unides en plena sintonia: «Quan sentírem això, tant nosaltres com els veïns del lloc ens posàrem a exhortar insistentment (παρεκαλοῦμεν, imperfet successiu

84. *Ibid.* 22s; cf. F. BOVON, *Le Saint-Esprit, l'Église et les relations humaines selon Actes 20,36-21,16*, dins *Les Actes des Apôtres*, ed. per J. Kremer, Louvain 1979, p. 354: «Une manière de dire: notre communauté a de la valeur; elle compte l'un des Sept en son sein et la prophétie, ministère important, y est développée.»

85. Vegi's § 7.

86. L'ἀνελθῶν δὲ πρὸς ἡμᾶς de la rec. occidental fa referència probablement a la presència del «nosaltres» en la seva primera vinguda a Antioquia (cf. § 7).

87. Vegi's *La darrera pujada* 23-25.

a l'aorist marcant incoació i iteració + τὸν Παῦλον D gig) que no pugés (es dirigís D gig) ell a Jerusalem» (21,12). El profeta Àgab ha trobat ressò en la comunitat de l'Esperit i en la de Felip. La construcció de l'última frase marca, per una banda, el distanciament de la comunitat cristiana tant de Pau («ell») com de la institució jueva creient («Jerusalem», en sentit sacral) i precisa, per l'altra, que es tracta de l'últim pas («anar» - «dirigir-se» - «pujar», segons la rec. ordinària) i de l'últim avís de l'Esperit Sant («t'esperen presons i contrarietats» - «que no es dirigeixi a Jerosòlima» - «que no pugi/es dirigeixi a Jerusalem»), cada cop més concret i inexcusable⁸⁸. Però Pau no es deixa ablanir, ans de forma presumptuosa —com Pere quan Jesús el previngué que renegaria d'ell tres vegades— galleja d'estar disposat a tot, no sols a ser empresonat sinó fins i tot a morir a Jerusalem per la causa del Senyor Jesús (21,13). En vista que Pau no desisteix de fer els seus plans, la comunitat profètica desisteix al seu torn d'advertir-lo, sense però resignar-se, «dient(-se els uns als altres D) que es faci la voluntat del Senyor», de la manera que sigui (21,14)⁸⁹.

8. *Ac 21,15-19: presència del «nosaltres» durant la pujada a Jerosòlima i desaparició sobtada a casa de Jaume.*

32. També l'última seqüència del periple que porta Pau de Grècia fins a Jerusalem conté dues parts: a) pujada de Cesarea a Jerosòlima (21,15-17); b) entrada a casa de Jaume (21,18s). La pujada, com la travessia anterior, consta també de dues parts: 1) de Cesarea a l'indret on s'allotja Mnasó (21,15s) i 2) l'entrada a Jerosòlima (21,17). Hi ha un cert paral·lelisme entre la pujada a Jerusalem (sentit sacral) de Jesús acompanyat dels Dotze i la seva entrada triomfal, d'una banda, i la pujada a Jerosòlima (sentit neutre) del «nosaltres» acompanyant Pau i la rebuda afable que els tributaren els germans, de l'altra⁹⁰. L'entrada a casa de Jaume marca el punt crucial de tota la pujada. Pau reprèn la iniciativa: «L'endemà entrava Pau amb nosaltres a (casa de) Jaume, on compareguren també tots els

88. Vegi's *ibid.* 26s.

89. Vegi's *ibid.* 47ss. 46s.

90. *Ibid.* 52ss.

responsables, i després de saludar-los es posà a contar punt per punt el que Déu havia fet entre els pagans per mitjà del seu ministeri» (21,18s). Segons la recensió occidental, els dirigents o responsables estaven ja reunits a casa de Jaume (ἦσαν δὲ παρ' αὐτῶ οἱ πρεσβύτεροι συνηγμένοι), o sia que ja se l'esperava per a demanar-li comptes, tal com succeeix a continuació. Aquí ens interessa de subratllar el moment en què el «nosaltres» desapareix d'escena. Segons hem dit al començament, Lluc la prepara tot distingint entre Pau, subjecte de l'acció, i el «nosaltres» que passa a interpretar un paper de comparsa: τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον. A partir d'ara i durant tot el seguit interminable d'acusacions, apologies, presons i contrarietats que sofrirà Pau entre Jerusalem i Cesarea restarà absent el grup que tipifica les directrius de l'Esperit Sant. Fins ara cada cop que el «nosaltres» ha desaparegut d'escena ha estat precedit d'aquesta diferenciació, a fi que el lector s'adoni que Pau no és inclòs en el «nosaltres». En no coincidir els objectius perseguits pel grup de l'Esperit amb els de Pau, aquells han abandonat una i altra vegada l'escena: 1) abans de l'expulsió de l'esperit endevinaire que notificava a Pau la funció alliberadora del «nosaltres» (16,17); 2) abans de la interminable exposició d'arguments per part de Pau que conduirà a l'esmortiment dels oients representats per Bonaventura (20,7); 3) abans del comiat de Pau amb els responsables de l'església d'Efes (20,15c-16); 4) abans que Pau se sotmeti a la Llei pressionat per l'església jueva de Jerusalem (21,18). Mitjançant aquest procediment, Lluc deixa entendre que l'Esperit Sant no es responsabilitza de les empreses que Pau escomet pel seu cantó, ensems que va marcant la ruta que, al terme del gran rodeig que li fa donar Pau, el conduirà a Roma.

33. Els dos anys llargs que durarà la captivitat de Pau entre Jerusalem («dotze dies», 24,11)⁹¹ i Cesarea constitueixen un gran parèntesi marcat per l'absència tant del «nosaltres» com de qualsevol menció de l'Esperit Sant. Aquesta absència va en íntima relació amb l'advertiment que li féu l'Esperit Sant «de ciutat en ciutat» («a cada ciutat» D) manifestant-li que «m' (t') esperen presons i contrarietats

91. Ja hem remarcat el valor simbòlic (12 és la xifra que designa les 12 tribus d'Israel) d'aquest breu sojorn de Pau a Jerusalem: precisament el dia dotzè s'esdevé l'èxode forçat de Pau fora de la institució jueva denotada per «Jerusalem» (*Ibid.* 75, n.120).

(a Jerusalem)», segons confessà el propi Pau als dirigents de l'església d'Efes que havia fet cridar a Milet (20,23). En no fer-ne cas, l'Esperit no té cap altra opció que abandonar-lo a la seva pròpia sort i als seus exigus mitjans humans. Durant aquest llarg període, en què Pau queda inútilment bandejat a la presó —reconfortat, això sí, pel Senyor Jesús la «nit» del seu èxode definitiu fora de Jerusalem (23,11) i assistit pels seus familiars (23,16-22 : el seu nebot; 24,23: els seus íntims)—, Pau anirà prenent consciència que la seva «salvació» és en mans dels pagans, representats pels «romans»: a) el comandant de la guarnició romana, Claudi Lísias, serà qui el deslliurà repetidament d'una mort segura en mans dels seus compatriotes jueus (21,31-35; 22,23s; 23,10.26s); b) Pau apel·larà a la seva «ciutadania romana» per tal d'escapolir-se de la flagel·lació (22,25-29), essent també aquest el motiu pel qual el comandant es donarà pressesa per treure'l de Jerusalem i conduir-lo a Cesarea (23,27); c) «Cesarea», capital imperial, serà el lloc segur on Pau podrà capejar les conjures dels jueus (23,30; 25,1-4.21-25; 26,32); d) *Καισάρεια/Καίσαρ* constituïran dues fites importants en aquest lent camí interior de Pau d'aproximació al disseny real de Déu: «Cal que tu compareguis davant el Cèsar» (*Καίσαρὶ σε δεῖ παραστήναι*, 27,24) serà el mandat que Pau rebrà del missatger celestial —la veu és la del Senyor Jesús!— la «nit» tenebrosa de la gran tempesta (exteriorització del capgirell que s'està produint en el seu interior). Li manifesta així que és disseny de Déu que arribi fins a Roma, la capital de l'Imperi, i que es presenti al Cèsar, personificació del paganisme, al qual Pau havia apel·lat en el moment en què Fest, instigat pels acusadors jueus, li proposava de retornar a Jerosòlima, claudicant definitivament de la seva disposició de morir a Jerusalem (25,9-12 [26,32; 28,19]: compari's 25,11 [28,19]⁹² amb 21,13).

9. *Ac 27,1-28,10: reaparició del «nosaltres» a Cesarea i presència del grup en la tempesta, en el naufragi i en el salvament.*

La sobtada reaparició del «nosaltres» en el moment de salpar de Cesarea, després del llarguíssim parèntesi esmentat, és un indicatiu que

92. Alguns min., les versions it (gig, p), vg (mss) i syr (h**) afegien *ἀλλ' ἵνα λυτρώσωμαι τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου*.

som novament sobre el bon camí. A Lluc no el preocupa la forma com el «nosaltres» ha arribat a Cesarea. Al contrari, intenta de colpir el lector perquè es preguntí per la raó de la seva irrupció en escena precisament en el moment de salpar. Des d'ara, aquesta presència serà constant en tota la travessia marítima i terrestre fins a l'arribada a Roma. Hi ha però dues seqüències perfectament delimitades: la present, que condueix el grup fins a Malta; i la següent, que el durà fins a Roma. La primera seqüència, al seu torn, és dividida —com les anteriors— en dues parts: *a*) sortida cap a Itàlia, tempesta, naufragi i salvament (27,1-44); *b*) estada a Malta (28,1-10).

34. La fórmula que encapçala la primera part (Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, 27,1a) és semblant a la de 21,1a (Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς, segons la rec. ordinària), quan el «nosaltres» reprèn la marxa després del parèntesi de Milet. L'impersonal ἐκρίθη podria connotar el designi diví⁹³: ja no és Pau qui pren decisions per pròpia iniciativa com a 20,16 (κεκρίκει γὰρ ὁ Παῦλος). També aquí diferencia Lluc clarament el «nosaltres» tant de Pau i dels altres presoners (27,1b) com d'Aristarc, un dels Set acompanyants (27,2b: cf. 20,4). La comunitat de l'Esperit havia abandonat Pau en el moment en què anava a sotmetre's a la Llei pressionat per Jaume i pels dirigents de l'església jueva de Jerusalem. Ara, un cop Pau ha apel·lat al Cèsar, renunciant definitivament als seus projectes d'afrontar la institució jueva i de vessar, si calia, la seva sang per aquesta causa, a imitació de Jesús, torna a aparèixer el «nosaltres». No és casual que compareguin a «Cesarea», en el moment en què Pau emprendre l'última i definitiva etapa del seu èxode —i corresponent alliberació— cap al món pagà⁹⁴. Lluc ha fet confluïr a Cesarea l'itinerari de «conversió» dels tres grans personatges que feren possible l'aparició de la primera església «cristiana» d'Antioquia: *a*) Felip, capdavanter del grup hel·lenista (8,40); *b*) Saule, representant del sector fariseu més intransigent (9,30) i *c*) Pere, portantveus dels Dotze (10,24, a casa del centurió Corneli, figura del paganisme). És simptomàtic també que l'últim avís, el més solemne,

93. La rec. occidental d'aquest final d'Ac no s'ha conservat. Alguns min., les versions it (h, w) i syr (p, hmg), aquesta última molt propera a D, ho posen en boca del governador: καὶ οὕτως ἐκρινεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν ἀνάπεμψαι Καίσαρι (26,32c), a l'igual que en el lloc paral·lel de Lc 23,24.

94. Vegi's *La darrera pujada* 90-92.

adreçat a Pau perquè no pugés a Jerusalem, el rebé precisament a Cesarea. Durant l'empresonament en aquesta ciutat imperial Lluc ha evitat qualsevol contacte entre Pau i Felip o la comunitat cristiana allí radicada. «Cesarea» és l'antítesi de Jerusalem, no en el seu sentit geogràfic (Jerusalem) sinó en el sacral (Jerusalem): és l'avançada (Cesarea-Cèsar) del paganisme en territori jueu, primera estació en l'èxode que la comunitat creient realitza a partir de la institució jueva, per tal de constituir-se en comunitat «cristiana».

35. Recordem que aquí comença el «calvari» de Pau⁹⁵. La presència del grup i la seva involucració en la tempesta (v. 15: ἐφερόμεθα; v. 16: ἰσχύσαμεν μόλις; v. 18: χειμαζομένων ἡμῶν; v. 20: λοιπὸν περιηρεῖτο ἐλπὶς πᾶσα τοῦ σῶζεσθαι ἡμᾶς) posa el lector en alerta que la missió de l'Esperit és a punt de sucumbir. Però «aquella nit» (27,23), s'apareix a Pau el Senyor Jesús per reconfortar-lo i confirmar-li: «Cal que tu compareguis davant el Cèsar; i heus ací que Déu t'ha concedit la vida de tots els teus companys de navegació» (27,24). La «nit» catorzena (probablement Lluc fa al·lusió a la nit pasqual, el 14 de Nisan), té lloc el naufragi (27,27-32). Després de «catorze dies» es produeix el salvament (27,33-44: καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν). Després de la travessia, segueix un sojorn, aquest cop a l'illa de Malta (28,1-10). Tempesta, naufragi i salvament es corresponen simbòlicament amb la passió, mort i resurrecció de Jesús. Malgrat tot, la missió de l'Esperit ha triomfat sobre els elements adversaris desencadenats contra ella. La situació és descrita, una vegada més, en termes simbòlics: el vent huracanat, anomenat Euro-Aquiló, provinent del nord-est, d'Europa; la nau, etc. Per molt grans i poderosos que siguin els obstacles, la missió de l'Esperit seguirà el seu curs. Ni el llarg i penós rodeig que Pau li ha fet donar ni la mentalitat pagana adversària implacable del pla de Déu podran res contra la comunitat «cristiana».

10. *Ac 28,11-16: presència del «nosaltres» en el viatge de Malta fins a Roma i silenci definitiu durant l'última i definitiva confrontació de Pau amb el judaisme.*

95. *Ibid.* 89ss.

Hem arribat a l'última seqüència del periple que després d'un llarguíssim i inútil rodeig ha portat Pau a la meta que li tenia assignada l'Esperit: «Cal que jo vegi també Roma» (19,21c: cf. 23,11; 25,10; 27,24). També aquesta seqüència té dues parts: *a*) viatge de Malta a Roma (28,11-16) i *b*) perllongat sojorn de Pau a la capital de l'Imperi (28,17-fi).

36. La companyia del «nosaltres» s'estronda definitivament a l'arribada a Roma: «Quan vam entrar a Roma, fou permès a Pau de tenir el seu propi domicili acompanyat del soldat que el vigilava» (28,16). Igual que en les altres ocasions, abans de desaparèixer el «nosaltres» Lluc diferencia entre el «nosaltres» i Pau, si bé aquest cop no els contraposa. La desaparició del «nosaltres» no és deguda a la iniciativa subsegüent de Pau d'adreçar-se altra vegada als jueus, sinó senzillament al fet d'aver acomplert llur missió: acomboiar Pau fins a Roma fent cas omís de les marrades i obstacles que interposava Pau, portat per la seva fogositat, al camí dreturer que li havia marcat l'Esperit.

37. Però Pau no està convençut encara que és el judaisme oficial el gran obstacle que li impedeix de predicar el missatge amb valentia i sense destorbs. Al cap de tres dies convoca els jueus principals, en un darrer intent de congraciar-se amb ells tot confessant-los que «és precisament per l'esperança d'Israel que porto aquesta cadena» (28,20). Tot i que els jueus de Roma no havien estat malejats pels de la Judea (28,21), no es posen d'acord entre ells. Quan ja se n'anaven, Pau pren coratge i corrobora l'oracle del profeta Isaïes que no s'havia atrevit fins ara a pronunciar (ἔφημα ἐν): «Amb raó (Καλῶς) parlà (així) l'Esperit Sant per mitjà del profeta Isaïes als vostres pares...» (28,25). Pau, a l'igual que Esteve (7,51s), pren distàncies i es desentén finalment de la seva pròpia tradició (πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν)⁹⁶. No hi ha res a fer amb el judaisme com a religió oficial i teocràtica: és sord i cec, té el cor endurit, no pot escoltar, veure ni comprendre (28,26s). Lluc addueix aquí el passatge d'Isaïes sobre la reprovació d'Israel com a poble escollit per Déu, precisant que Pau se l'ha fet seu tot donant la raó a l'Esperit Sant. Amb un simple adverbi (Καλῶς) ha renunciat d'una vegada per sempre a condicio-

⁹⁶. p 74 S A B Ψ alguns min. it (p, s) syr (p); Ciril Jer.; ἡμῶν H L P majoria min. vg.

nar la conversió dels pagans a la reinserció d'Israel com a poble privilegiat de la promesa. Per tercera vegada (cf. 13,46s i 18,6), la definitiva, reconeix que són els pagans els qui escoltaran i rebran la salvació que ve de Déu (28,28). A partir d'aquest moment predicarà el regnat de Déu i ensenyarà el que fa referència al Senyor Jesús⁹⁷ amb tota valentia i sense obstacles (28,31). El gran «obstacle» era el judaisme oficial. Pau ha completat el seu èxode personal, i Lluc —com de costum— se'n desinteressa. Quan els personatges clau han realitzat l'èxode que els havia prescrit Jesús (1,8), Lluc se'n desentén.

La comunitat de l'Esperit ha acompanyat Pau sense interferir-se en les seves opcions plenament lliures. És la forma com l'Esperit Sant actua i impulsa l'home sense tenir-lo possessè, al contrari del que fan els esperits immunds, les ideologies contràries al pla de Déu. L'última opció l'ha de fer sempre l'individu. En cloure el llibre, Lluc deixa constància de la forma com actua l'individu portat per l'Esperit: μετὰ πάσης παρησίας ἀκωλύτως. «Amb tota» la «valentia» que li confereix la força de l'Esperit, «sense» cap mena d'«obstacles», els que li interposava l'individu quan prenia decisions personals i cercava d'aconseguir objectius desaconsellats per l'Esperit Sant. Aquestes darreres paraules constitueixen l'objectiu del pla d'aquest llibre. Han estat posades emfàticament a la fi, perquè el lector les retengui per sempre en la memòria. A Lluc no li interessa de narrar el que va fer Pau, un cop arribat a Roma, sinó la forma com d'ara endavant portarà la missió: sota l'ègida de l'Esperit Sant.

* * *

A manera de conclusió es pot afirmar que la presència/absència de la comunitat representada pel «nosaltres» és un mer procediment teològic-literari encetat per Lluc en el llibre dels Fets a partir del moment en què es produí la ruptura de Bernabé amb Pau. Privat

97. Om. Χριστοῦ S* alguns min. syr (h). És impensable que Pau, després d'haver reconegut amb tantes penes i fatigues l'obcecació i l'enduriment d'Israel, continuï parlant del Messies als pagans. La confessió de l'església «cristiana» és que Jesús és «el Senyor». Així ho confessa Pere a Corneli (10,36), però sobretot els hel·lenistes que donen per primera vegada la bona notícia als pagans (11,20: noti's que també aquí alguns còdexs i versions afegeixen Χριστόν; casos parells a 19,5; 20,21; 21,13), Pere en el Concili de Jerusalem (15,11: també aquí alguns còdexs tenen l'afegit) i Pau i Bernabé a l'escarceller pagà (16,31: amb l'afegit) consegüent en alguns còdexs; vegi's n. 50) pren aquesta fórmula.

aquest de l'element profètic que assegurava la permanència del discerniment espiritual, indispensable per a conèixer el rumb que havia de prendre, l'Esperit Sant o, en veure's aquest impedit, el Senyor Jesús tractaran de redreçar la missió portada per Pau al seu albir i de conduir-la a la meta que el disegni de Déu tenia prevista. Per a marcar aquest camí, en el qual s'entrecreuen dues orientacions ben diverses, Lluc es valdrà —a manera de fites— d'uns personatges anònims que, en primera persona plural, indicaran al lector quina és l'activitat o la direcció que l'Esperit assumeix. La seva absència dóna a entendre que l'Esperit Sant no es responsabilitza d'aquelles empreses que Pau ha escomès al seu albir. En les seves primeres aparicions serveix per a confirmar que la direcció assenyalada pel Macedoni vers l'Europa pagana és l'encertada. Un cop Pau s'ha resolt de forma irrevocable a afrontar, a Jerusalem, la institució jueva creient, la presència de la comunitat de l'Esperit en les successives etapes de la travessia i la seva absència en determinades escenes serveixen per a orientar el lector. En arribar a casa de Jaume desapareixerà sobtadament per a reaparèixer després del llarg i inútil arrest de Pau en les presons de Jerusalem i de Cesarea. En el moment d'emprendre la travessia que el portarà finalment a Roma tornarà a aparèixer el «nosaltres» i ja no se separarà d'ell fins que hagi assolit l'objectiu que el disegni diví tenia previst per a ell. Al terme de la gran marrada, Pau donarà la raó a l'Esperit Sant i deixarà d'obstaculitzar el curs de la missió en renunciar definitivament a les seves naturals simpaties envers el judaisme que l'havien inclinat a privilegiar sempre els jueus per damunt dels pagans.

Josep RIUS-CAMPS
Elisabets, 6
BARCELONA-1

Abril de 1981

Summary

The sudden appearance and disappearance of a group of anonymous people in certain passages written by Luke in the first person plural («We-passages») in the second part of the Acts of the Apostles, is a phenomenon which has always intrigued commentators. From ancient times it has been put forward as proof of the presence and company of Luke during the last ascension of Paul to Jerusalem. In modern times the presence of «We» has been interpreted as an indication of a source used by Luke, whether it relates to an earlier source, or to some travel notes, an itinerary. A recent tendency is to treat it as a literary device, at the writing level, although diversely appraised. Following a thorough analysis of all the passages where this anomaly occurs, we have come to the conclusion that it is a theological-literary device used by Luke in the Acts, starting from the time of the rupture between Barnabas and Paul. The latter, deprived of prophetic complement (Barnabas) which assured the permanence of spiritual discernment in the missionary community (essential to know the course that should be taken), the Holy Spirit or, on seeing himself hindered, the Lord Jesus will intervene to set right the mission and to lead it to the goal which divine purpose had planned. To mark out this way, on which two very distinct orientations intercrossed, Luke makes use of some anonymous persons (in the manner of milestones). These persons, in first person plural, indicate to the reader the action or direction of the Holy Spirit. Its absence means that the Holy Spirit is not responsible for those undertakings which Paul has taken up according to his whim. It first appears to confirm that the route through Macedonia towards pagan Europe is the correct one. Once Paul has irrevocably decided to confront the institution of Jewish believers in Jerusalem, the presence of the Holy Spirit in successive stages of the journey, and its absence in certain scenes, is used to orient the reader. On arrival at James' house it suddenly disappears, reappearing again after the useless and prolonged imprisonment of Paul in the prisons of Jerusalem and Caesarea. At the time of undertaking the journey which would finally lead him to Rome, the «We» reappears again and it does not then leave him until his objective as determined by divine purpose had been achieved. At the end of this great detour, Paul was to admit that the Holy Spirit was correct, and he stopped putting obstacles in the course of the mission, finally renouncing his natural sympathies with Judaism, sympathies which had led him to treat the Jews as privileged, above the pagans.